

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ С.І. Сидоренко
«_____» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

**ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
(ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»**

**Тема: *ВІДТВОРЕННЯ ФОРМ ВВІЧЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПИТАЛЬНИХ
КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ
ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)***

Виконавець: студентка групи ФЛ-201«Мз» ГОРБАЩЕНКО ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА

Керівник: канд. філол. наук, доцент СІТКО АЛЛА ВАСИЛІВНА

Нормоконтролер: _____ (Кондратенко Юлія Вікторівна)

Київ 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра англійської філології і перекладу

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

С.І Сидоренко

« ____ » ____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Горбаченко Дмитро Іванович

(прізвище, ім'я, по батькові випускника в родовому відмінку)

1. Тема дипломної роботи Вплив формальних засобів вираження

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

затверджена наказом ректора від « ____ » ____ 202__ р. № ____

2. Термін виконання роботи: з ____ по ____

3. Вихідні дані роботи: Вплив формальних засобів вираження

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

4. Зміст роботи: Розділ 1. Вступ

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

Розділ 2. Методика дослідження

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

Розділ 3. Результати дослідження

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

англійської мови на процес перекладу з англійської мови на українську

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу:

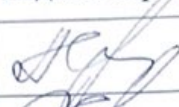

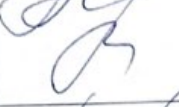

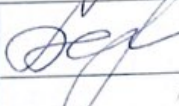
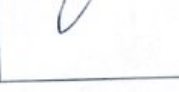
Розділ 4. Висновки

Розділ 5. Висновки

Розділ 6. Висновки

Розділ 7. Висновки

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Підготувати та узгодити розширений план-конспект дипломної роботи.	до 10.10	
2	Підготувати чорновий варіант роботи	до 10.11	
3	Урахувати рекомендації наукового керівника, опрацювати та внести результати додаткових досліджень, що проводилися під час переддипломної практики, підготувати чистовий варіант роботи.	до 20.11	
4	Оформити чистовий варіант роботи та подати його науковому керівникові для підготовки відгуку та організації рецензування.	до 30.01	
5	Подати роботу до комісії з попереднього захисту дипломних робіт.	до 07.12	
6	Подати остаточний варіант роботи в оправі, а також повний пакет супровідних документів на випускову кафедру.	за тиждень до початку роботи ЕК	

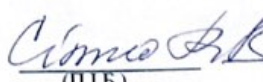
7. Консультація з окремого(мих) розділу(ів):

Назва розділу	Консультант (посада, ПІБ)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв

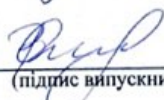
8. Дата видачі завдання: «_____» _____ 2020 р.

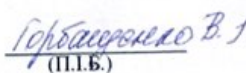
Керівник дипломної роботи

(підпис керівника)

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання

(підпис випускника)

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота «ВІДТВОРЕННЯ ФОРМ ВВІЧЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПИТАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)»: 102 с., 1 рис., 2 табл., 4 діаграми, 105 літературних джерел.

Об'єктом дослідження виступають етикетні форми питальних висловлювань, представлені на комунікативно-прагматичному рівні.

Предметом дослідження є особливості відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням лексичних, лексико-граматичних, граматичних та прагматичних трансформацій.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей етикетних форм питальних висловлювань, а також у встановленні способів перекладу питальних речень як з позиції лексичних, граматичних, лексико-граматичних, так і прагматичних трансформацій з урахуванням інтенційної специфіки питального висловлювання.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано **комплексну методикау дослідження**. Методологічну основу дослідження становить контрастивно-перекладознавчий метод аналізу англомовних оригіналів художніх текстів та їхніх перекладів українською мовою із залученням елементів лінгвокультурологічного аналізу. Також у роботі використано описовий метод з метою формування теоретичної бази дослідження, дефінітивний метод – для обґрунтування ключових понять дипломної роботи, метод індукції та дедукції – для визначення напряму пошуку від накопичення мовного матеріалу до систематизації, метод кількісного аналізу – з метою надання кількісних показників частоти використання аналізованих мовних одиниць та відображення співвідношення використання перекладацьких трансформацій під час відтворення етикетних форм питальних висловлювань у перекладі.

Результати магістерської роботи рекомендується використовувати для розв'язання практичних проблем, пов'язаних з відтворенням форм ввічливості питальних речень, в практичній діяльності перекладачів, студентів, які зіштовхуються з прагматичними проблемами перекладу.

ЕТИКЕТ, ПРИНЦИП ВВІЧЛИВОСТІ, ПИТАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ, ВТОРИННІ ФУНКЦІЇ ПИТАЛЬНОГО РЕЧЕННЯ, МОВЛЕННЄВИЙ АКТ, ІНТЕНЦІЯ, ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Дослідження етикетного мовлення питальних висловлювань у лінгвістичних розвідках	8
1.1. Національна специфіка англійського та українського етикетного мовлення.....	9
1.2. Питальні висловлювання у комунікативно-прагматичному аспекті.....	16
1.2.1. Поняття мовленнєвої інтенції та прагматичного потенціалу висловлювання.....	18
1.2.2. Особливості мовленнєвих актів та проблеми їх класифікації.....	21
1.2.3. Реалізація вторинних функцій питальних висловлювань.....	29
1.3. Реалізація принципу ввічливості у питальних мовленнєвих актах.....	34
Розділ 2. Методологічні засади дослідження відтворення етикетних форм питальних висловлювань у перекладі	44
2.1. Методологія наукового дослідження: функції, види, підходи.....	44
2.2. Методика проведення наукового дослідження	47
Розділ 3. Особливості перекладу етикетних форм питальних висловлювань у художній літературі	50
3.1. Використання перекладацьких трансформацій під час перекладу англійських питальних висловлювань.....	51
3.2. Відтворення етикетних форм питальних висловлювань з позиції теорії мовленнєвих актів	65
Висновки	81
Список використаних джерел	86
Додатки	95
Додаток А.....	96
Додаток Б.....	97
Додаток В.....	98
Додаток Г.....	99

Додаток Д.....	100
Додаток Е.....	101
Додаток Ж.....	102

ВСТУП

Дослідження присвячено аналізу особливостей відтворення етикетних форм питальних висловлювань українською мовою. Як відомо, проблема питальності є однією з центральних проблем сучасної лінгвістики. Важливість вивчення питальних висловлювань визначається, у першу чергу, винятковим положенням, яке займає питання у процесі комунікації. Ввічливість, у свою чергу, розуміється як стратегія, а частіше навіть набір стратегій, що обираються комунікантами для досягнення своїх цілей найбільш безконфліктним шляхом у кожному конкретному комунікативному акті. А тому етикетні форми питальних висловлювань становлять великий інтерес для дослідження комунікативно-прагматичних аспектів людського спілкування, а особливості їх відтворення – великий інтерес для перекладознавства.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення культури мовного спілкування, формування адекватного відношення до співрозмовника загалом, а також недостатнім вивченням особливостей функціонування і відтворення етикетних форм питальних висловлювань та сучасними вимогами до перекладу зокрема, коли мова йде не лише про передачу змісту оригіналу, але й про оптимальне відтворення прагматичних характеристик тексту.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей етикетних форм питальних висловлювань, а також у встановленні способів перекладу питальних речень як з позиції лексичних, граматичних, лексико-граматичних, так і прагматичних трансформацій з урахуванням інтенційної специфіки питального висловлювання. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низки конкретних завдань:

- 1) охарактеризувати поняття етикету загалом та особливості національної специфіки англійського та українського етикетного мовлення зокрема;
- 2) визначити місце принципу ввічливості у мовленнєвій комунікації та особливості його реалізації у питальних мовленнєвих актах;
- 3) розглянути поняття мовленнєвої інтенції та типи мовленнєвих актів; проаналізувати специфіку, способи реалізації та відтворення вторинних функцій питальних висловлювань;

- 4) виявити перекладацькі трансформації, що слугують відтворенню ввічливих запитань;
- 5) визначити прагматичні особливості відтворення мовленнєвих актів;
- 6) виокремити мовленнєві акти, що найповніше передають етикетні питальні висловлювання;
- 7) встановити адекватність відтворення питальних речень з урахуванням принципу ввічливості.

Об'єктом дослідження виступають етикетні форми питальних висловлювань, представлені на комунікативно-прагматичному рівні.

Предметом дослідження є особливості відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням лексичних, лексико-граматичних та граматичних та прагматичних трансформацій.

Фактичний матеріал дослідження – це понад 200 зразків питальних висловлювань з художніх творів сестер Бронте та їх перекладів українською мовою, що розглядалися на предмет наявності чи відсутності етикетних форм, або були показовими для демонстрації окремих теоретичних положень роботи.

Дослідження особливостей функціонування та перекладу етикетних форм питальних висловлювань ґрунтується на аналізі романів «Джейн Ейр» Ш. Бронте та «Незнайомка з Вілдфел-Холу» Е. Бронте, а також їх перекладів українською мовою, виконаних У. Григораши та Н. Тітко.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано **комплексну методику дослідження**. Методологічну основу дослідження становить контрастивно-перекладознавчий метод аналізу англomовних оригіналів художніх текстів та їхніх перекладів українською мовою із залученням елементів лінгвокультурологічного аналізу. Також у роботі використано описовий метод з метою формування теоретичної бази дослідження, метод аналізу лексикографічних джерел та словникових дефініцій з метою порівняння лексикографічних експлікацій значень мовних одиниць, дефінітивний метод – для обґрунтування ключових понять дипломної роботи, метод індукції та дедукції – для визначення напряму пошуку від накопичення мовного матеріалу до систематизації, метод кількісного аналізу – з

метою надання кількісних показників частоти використання аналізованих мовних одиниць та відображення співвідношення використання перекладацьких трансформацій під час відтворення етикетних форм питальних висловлювань у перекладі, метод узагальнення – для формулювання висновків наукового дослідження.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що, хоча англійська й українська мова перебувають у відносно тривалому культурно-історичному та перекладацькому контактах, особливості відтворення етикетних форм питальних висловлювань у перекладознавстві вивчені недостатньо. У роботах вітчизняних та зарубіжних перекладознавців ще не було паралельного дослідження перекладу питальних речень з позицій лексико-граматичних та прагматичних трансформацій у відтворенні мовленнєвих актів, що виражають етикетні форми питальних висловлювань.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що завдяки багатоаспектному розгляду проблеми його результати становлять внесок у розвиток теоретичних аспектів перекладознавства, зокрема комунікативно-прагматичної теорії перекладу та контрастивної стилістики англійської та української мов.

Практична цінність роботи визначається тим, що її результати можна застосовувати для розв’язання практичних проблем, пов’язаних з англо-українським перекладом, зокрема перекладом питальних конструкцій та відтворенням етикетних форм. Запропонований підхід до розгляду питальних висловлювань з позиції мовленнєвих актів та інтенцій мовця може бути використаний для розгляду інших прагматичних проблем перекладу.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, що включені до дипломної роботи були оприлюднені на Міжнародній науковій конференції «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс», що відбулася 13 листопада 2020 року (м. Миколаїв, Україна)

Публікації. Результати даного дослідження опубліковані в збірнику матеріалів Міжнародної наукової конференції «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс»: Горбашенко В.І.

Перекладацькі трансформації під час відтворення ввічливих форм англомовних питальних речень. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс*: Матеріали міжнародної наукової конференції (Т. 3), 13 листопада, 2020 рік. Миколаїв, Україна: МЦНД. С. 99-101.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТИКЕТНОГО МОВЛЕННЯ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ РОЗВІДКАХ

Вироблені суспільством норми поведінки і форми поводження об'єднуються у систему, яку називають етикетом. Ці норми є категорією історичною, отже змінною. Крім того, у кожному суспільстві вони чітко детерміновані характером суспільних відносин [55, с. 296]. Відомо, що у кожному суспільстві етикет поступово розвивався як система правил поведінки, система дозволів і заборон, що в цілому організовують морально-етичні норми [63, с. 44].

Слід зауважити, що у суспільстві етикет функціонує у двох основних формах поведінки: мовленнєвій і немовленнєвій. Як правило, ці форми поведінки тісно між собою пов'язані та взаємозалежні. Якщо немовленнєвий етикет, як встановлений у суспільстві набір правил, регулює нашу зовнішню поведінку у відповідності із соціальними вимогами, то мовленнєвий етикет можна визначити як правила, що регулюють нашу мовленнєву поведінку [36].

Треба наголосити, що мовленнєвий етикет, як соціально-лінгвістичне явище, детермінований з функціонального боку, тобто в основі його виділення лежать спеціалізовані функції. Н.І. Формановська нараховує їх близько шести:

- 1) фатична (контактна) функція – встановлення, збереження чи закріплення підтримуваних зв'язків і стосунків, індивідуальних чи соціально-масових;
- 2) конотативна (функція ввічливості) – пов'язана із проявами ввічливого поводження членів колективу один з одним;
- 3) регулятивна (регулююча) – також стосується усіх проявів мовленнєвого етикету, оскільки вибір певної форми при встановленні контакту регулює характер стосунків;
- 4) імперативна, волонтеративна (функція впливу) – передбачає реакцію співрозмовника – вербальну, жестову, діяльнісну;
- 5) апелятивна (звертальна) – тісно пов'язана з імперативною, бо привернути увагу означає здійснити вплив на співрозмовника.

б) емотивна (емоційно-експресивна) – факультативна функція, оскільки вона властива не усім одиницям мовленнєвого етикету [63, с. 62].

Можна стверджувати, що існування вказаних функцій доводить, що мовленнєвий етикет не є якимось випадковим чи несуттєвим явищем, а навпаки – є своєрідним механізмом, лише за допомогою якого може відбуватися ефективна комунікація. Підґрунтям цього механізму є ввічливість. Саме у мовленнєвому етикеті вона знаходить своє концентроване вираження [38, с. 5]. Основні аспекти принципу ввічливості будуть розглянуті у підрозділах 1.1. та 1.3.

1.1. Національна специфіка англійського та українського етикетного мовлення

Комплексне вивчення національної специфіки мовленнєвої поведінки передбачає глибоке усвідомлення того факту, що вона виявляється за умови співставлення норм і традицій спілкування різних народів. Люди свідомо чи несвідомо сприймають етнокультурні стереотипи як зразки, яким необхідно відповідати, аби бути такими, яким «належить» бути народу. Тому стереотипні уявлення про особливості національного характеру насправді впливають на людей, стимулюючи у них формування тих рис характеру і тих норм мовленнєвої поведінки, які відображаються у прагматичних кліше. З точки зору національної специфіки мовленнєвого етикету варто сказати, що структура його склалася у кожної нації на її власній народній основі під впливом різного роду психологічних, соціально-політичних, культурологічних факторів [36]. Тобто форми і засоби вираження етикету зумовлені екстралінгвістичними чинниками, які залежать від характеру ситуації, характеристики співрозмовників (стать, вік, соціальний статус, роль тощо), ієрархії соціального стану співрозмовників (нижчий, рівний, вищий), функцій висловлювання (прохання, наказ і т.п.). Сукупність цих факторів обумовлює різноманіття етикетних комунікативних проявів, потенційно можливих у природних мовах різних народів [55, с. 296]. Це насамперед такі усталені мовні формули, що вживаються під час зав'язування контакту між комунікантами, як формули звертань і вітань: під час підтримання контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін.; під час припинення контакту – формули прощання,

побажання тощо. Тобто, власне етикетні мовні формули. Сам мовленнєвий етикет включає, крім власне етикетних мовних формул, ще й соціально-мовні символи етикетного рівня (наприклад, етикетні форми заперечення (незгоди) і ствердження (згоди), форми питань, що використовуються у певних соціально-культурних групах).

Прикметно, що відбором етикетних мовних формул у кожній ланці мовного контакту (зав'язування контакту, підтримання контакту, припинення контакту) створюється та чи та тональність спілкування, тобто така соціальна якість ситуації спілкування, яку можна визначити як ступінь дотримання етичних норм взаємодії комунікантів, як показник культурності, інтелігентності співрозмовників [45].

Слід виокремити той факт, що дотримання правил етикету під час неформального спілкування є важливою лінгвістичною та соціальною характеристикою мовленнєвої поведінки англійців, що помічено не лише лінгвістами, але й письменниками та журналістами. Так, узагальнюючи свої спостереження за англійським мовленнєвим етикетом, В.В. Овчинников зазначає: «Англійська ввічливість взагалі приписує стриманість у судженнях як знак поваги до співрозмовника, який має право дотримуватися власної думки. Звідси схильність уникати категоричних тверджень або заперечень, призначених пом'якшити визначеність і прямолінійність, здатну призвести до зіткнення думок» [40, с. 230].

Цікаво, що англійці дотримуються правила «не бути особистим», тобто не виставляти себе у розмові, не вести мову про себе самого, про свої справи, професію. Вважається вкрай неввічливим виявляти власну ерудицію і взагалі безапеляційно стверджувати будь-що. В Англії зведена до культу бесіда, що сприяє приємному розслабленню розуму, а зовсім не глибокий розумовий діалог і, тим паче, не зіткнення протилежних поглядів. Ці риси яскраво відображаються в етикеті усного спілкування цієї нації. Проявляти нав'язливість, намагаючись заговорити із незнайомою людиною, за англійськими уявленнями, просто неввічливо [59]. Для того, аби спрямувати до когось свої слова, його необхідно покликати, а часто і назвати, тобто вжити ту назву, яка, з точки зору мовця, найбільше відповідає його соціальному статусу та ролі адресата, наприклад:

“Sir? – said Mrs. Fairfax.” [85, с. 187], “Did you expect a present, Miss Eyre?” [85, с. 184], “Shall I call Mrs. Fairfax?” [85, с. 228], “Do you know Mr. Rochester?” [85, с. 174].

Якщо ж назву підібрати важко у зв’язку з невизначеністю або занадто великою узагальненістю соціальних ознак адресата, або ж у зв’язку з відсутністю у мові відповідної назви, або з відсутністю необхідності чи бажання вжити таку назву у даних мовленнєвих умовах, то використовується одиниця привертання уваги, функціонально рівна звертання з номінативною основою:

“Excuse me..?”, “Sorry..?”, “Pardon..?”, “I beg your pardon..?”, “Pardon me..?”.

Варто зауважити, що у ситуації знайомства в англійській мові часто вживаються етикетні форми ввічливості. Ці висловлювання майже ідентичні в українській та англійській мовах. Українці під час знайомства теж вітаються, проте про стан справ та самопочуття відразу питати не прийнято. У перекладі англійські висловлювання такого типу найчастіше перекладаються, щоб підкреслити національну специфіку та манеру спілкування, проте, можливі й винятки, у яких перекладач керується власними рішеннями:

“How do you do, my dear?” [85, с. 146]. – «Доброго вечора, моя люба!» [83, с. 107].

“How do you do?” [85, с. 274]. – «Як у вас справи?» [83, с. 205].

Так, у першому прикладі перекладач орієнтувався на особливості українського етикетного мовлення, тоді як у другому – на відтворення власне англійського висловлювання.

Британці часто розпочинають ввічливу розмову питаннями про погоду. Для українців така риса є нехарактерною.

Англіїці вживають “Excuse me” перед тим, як потурбувати когось, та “Sorry” після того, як це вже було зроблено. Українці у таких випадках вживають слова-відповідники «вибачте», «перепрошую» і «пробачте» [55, с. 301].

Зазначимо, що у нашому суспільстві етикет в цілому збігається із загальними вимогами ввічливості. Все, що в межах ввічливості, є етичним, невивічливість – синонім неетичності [45]. Українське виховання застерігає дітей і молодь від

уживання грубих, лайливих, образливих слів. Засуджуються ті батьки, які сваряться при дітях. Слушною видається думка М.Г. Стельмаховича про те, що у мовному спілкуванні красивим є тільки те, що сприяє пристойним людським стосункам. А тому негарно мовчати, коли треба говорити, і негарно говорити, коли треба мовчати. Автор продовжує: “Український мовленнєвий етикет відзначається неординарністю, бо постав на власному національному ґрунті та прийнятий духом європеїзму. Він віддзеркалює лагідну вдачу українців, схильність до коректності й толерантності в людських стосунках, зневагу до брутальності” [57].

Досить показовим у даному контексті ввижається вибір форм *«ти»* і *«ви»* по відношенню не лише до багатьох, але й із повагою до іншої людини. Англійська ж мова втратила своє *“thou”* – *«ти»* [58, с. 193].

Загалом, у сучасній українській літературній мові арсенал лексичних засобів вираження звертання до незнайомої людини дуже збіднений. Уникаючи прямих звертань до незнайомої людини, ми вдаємося до формул-замінників звертань, а саме до формул, головною функцією яких є функція підтримання мовного контакту, а не його з'ясування. Наприклад:

«Вибачте, як пройти до...?», «Дозвольте звернутися...», «Можна вас запитати (попрохати)?» [45].

Досить частотними є формули-замінники звертань, які будуються за моделлю *“чи не + Р (дієсл.)?”*:

«Чи не скажете, як пройти на зупинку таксі?» [45].

Соціальна маркованість форм ввічливих звертань *«пане»* (*«пані»*), *«добродію»* (*«добродійко»*), що широко вживалися у дореволюційний час, ще досі не подолана.

Проте, якщо говорити не лише про певні усталені вирази, що вживаються у питальних конструкціях, а проаналізувати спосіб їх утворення, можна зробити висновок про те, що в українській мові форми ввічливості чітко граматикалізовані, що передається за допомогою категорії числа (множина) та особи (друга особа). Ці формальні маркери функціонально досить сильні у мові й тому самодостатні [55, с. 297].

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук вчені дотримуються думки про те, що ввічливість є одним із тих соціальних феноменів, за допомогою яких міжособистісна взаємодія регулюється таким чином, аби вона проходила рівно, успішно та безконфліктно [66, с. 5].

Можемо стверджувати, що у прагматичному аспекті ввічливість розуміють як стратегію, а частіше навіть набір стратегій, що обираються комунікантами для досягнення своїх цілей найбільш безконфліктним шляхом у кожному конкретному комунікативному акті.

Крім того, англійські дослідники П. Браун та С. Левінсон у роботі „Politeness: Some Universals in Language Usage” ввели у науковий обіг поняття позитивної та негативної ввічливості [73]. Під позитивною ввічливістю розуміють прояв дружелюбного ставлення до адресата, солідарність з ним, підкреслення групової ідентичності, а під негативною ввічливістю – побоювання здатися нав’язливим, завдати шкоди адресату, відсутність емоцій, стриманість.

Загалом, норми мовленнєвої поведінки характеризуються значною національною своєрідністю, що зумовлюється історичними, соціальними та культурними особливостями народу, що говорить даною мовою [65, с. 8]. Однак, слід сказати, що існують деякі загальноприйняті правила, якими керуються або повинні керуватися комуніканти у процесі спілкування, якщо вони прагнуть досягнути взаєморозуміння. Саме цією необхідністю пояснюється існування принципів, що регулюють мовленнєву взаємодію співрозмовників і мають естетичний, соціальний або моральний характер, на що вказує Г. Грайс [75, с. 45]. Одним із таких принципів є принцип ввічливості, або принцип такту, вплив якого часто відіграє вирішальну роль в оформленні висловлювання.

Так, Р. Лакофф формулює принцип ввічливості у вигляді трьох правил: “Не нав’язуй свою думку” (“Do not impose”), «Давай співрозмовникові можливість вибору» (“Give options”), «Будь доброзичливим» (“Make the listener feel good. Be friendly”) [76, с. 45].

Дж. Ліч уважає принцип ввічливості певною стратегією поведінки, спрямованою, знову ж таки, на попередження можливих конфліктних ситуацій, що

часто призводить до непрямих способів вираження, що порушують принципи ясності та релевантності Г. Грайса [77, с. 109]. Розкриваючи принцип ввічливості, Дж. Ліч вводить основні правила (максими):

1) максима такту (Tact). Це максима меж особистої сфери. Не слід без попереднього дозволу зачіпати потенційно небезпечні теми (особисте життя, індивідуальні переваги тощо). Так, у наступному прикладі спостерігаємо недотримання максими такту, а саме втручання у сферу особистого життя та індивідуальних переваг:

“And you will marry him, Jane, won’t you?” [85, с. 633]. – *«І ти вийдеш за нього, Джейн, чи не так?»* [83, с. 483].

“But do you prefer sinking, without an effort, into the state of torment you picture to yourself?” [84, с. 232]. – *«Та невже ти хочеш пасивно зануритись у той стан муки, який собі уявив?»* [82, с. 350].

2) максима великодушності (Generosity). Це максима непереобтяження співрозмовника. Наприклад, не слід зв’язувати співрозмовника обіцянкою чи присягою. Хороший комунікативний акт не повинен бути дискомфортним для учасників спілкування. Відповідно, наступні приклади ілюструють недотримання максими великодушності у спілкуванні саме через те, що зв’язують співрозмовника обіцянкою:

“Will you promise to sit up with me to bear me company?” [85, с. 334]. – *«Ви обіцяєте, що посидите зі мною за компанію?»* [83, с. 250].

“But will you promise to reform if I tell you?” [84, с. 110]. – *«А ти пообіцяєш виправитись, якщо я тобі скажу?»* [82, с. 171].

3) максима схвалення (Approbation). Це максима позитивності в оцінці інших. Якщо оцінка світу (позитивна чи негативна) не співпадає з оцінкою співрозмовника, то це значно ускладнює реалізацію власної комунікативної стратегії, наприклад:

“But Miss Temple is the best – isn’t she?” [85, с. 75]. – *«Але міс Темпл найкраща, правда ж?»* [83, с. 54].

“Do you not find it a desolate place to live in?” [84, с. 29]. – *«Чи не знаходите ви це місце надто вже самотнім, аби в ньому жити?»* [82, с. 45].

Так, перший приклад ілюструє втілення максими позитивності в оцінці інших, у той час як другий відображає негативну оцінку дійсності, проте, успішність комунікації залежатиме від того, чи збігатиметься дана негативна оцінка з оцінкою співрозмовника.

4) максима скромності (Modesty). Це максима критики та зведення до мінімуму похвали на власну адресу, наприклад:

“You know I am a scoundrel, Jane?” [85, с. 456]. – *«Ти знаєш, що я негідник, Джейн?»* [83, с. 344].

“I am all you wish, then, in other respects?” [84, с. 45]. – *«Можже, і в усьому іншому я ідеал ваших уподобань?»* [82, с. 71].

Так, перший приклад якнайкраще слугує реалізації максими скромності завдяки висловленню критики на власну адресу, а другий порушує дану максиму, оскільки мовець висловлює похвалу.

5) максима згоди (Agreement). Це максима неопозиційності. Вона передбачає відмову від конфліктної ситуації. Як зазначає І.П. Сусов, для втілення даної максими необхідно зробити мінімальною незгоду між собою та іншими, при цьому досягнувши максимальної згоди [58, с. 196]. Наприклад:

“Then, in the first place, do you agree with me that I have a right to be a little masterful, abrupt, perhaps exacting, sometimes, on the grounds I stated, namely, that I am old enough to be your father, and that I have battled through a varied experience with many men of many nations, and roamed over half the globe, while you have lived quietly with one set of people in one house?” – “Do as you please, sir.” [85, с. 204]. – *«Тоді передусім скажіть мені таке: чи ви погоджуєтесь з тим, що я маю право бути дещо владним, різким, а деколи, можливо, й занадто вимогливим, виходячи з того, що за віком я можу бути вашим батьком, що я здобув свій життєвий досвід, спілкуючись із сотнями людей з різних країн, що я об'їздив півсвіту, поки ви жили спокійним, тихим життям в одному місці, з одними і тими ж людьми?» – «Чиніть, як вам заманеться, сер.»* [83, с. 152].

Вбачаємо за необхідне додати, що, не зважаючи на загальну різку тональність діалогу, конфлікт у ньому вичерпується. Відтак, максима згоди знаходить у даному прикладі своє втілення.

б) максима симпатії (Sympathy). Це максима доброзичливості, яка створює сприятливий фон для перспективної предметної розмови. Недоброзичливість робить мовленнєвий акт неможливим [77, с. 87]. Наприклад:

“My dear boys, what are you thinking about?” [85, с. 292]. – «Любі мої діточки, що ви собі думаєте?» [83, с. 218].

“How are you, dear aunt?” [85, с. 351]. – «Як ваше здоров'я, дорога тіточко?» [83, с. 263].

У наведених вище прикладах максима симпатії знаходить своє втілення за рахунок додавання лагідних звертань *“dear boys”* та *“dear aunt”*, а також їх українських відповідників «любі діточки» та «дорога тіточко».

У світлі всього сказаного можемо зробити висновок, що перераховані правила є досить абстрактними і потребують конкретизації у відношенні як окремих мовленнєвих актів, так і окремих комунікативних ситуацій. Аби бути ввічливим, необхідно знати, що і за яких обставин вважається ввічливим [5]. Очевидно, що ввічливість є відносним поняттям і часто визначається правилами, прийнятними у різних ситуаціях спілкування: те, що визнається ввічливим в одному комунікативному контексті, може бути нейтральним в другому та неприйнятним в третьому.

Саме тому ми пропонуємо розглянути, як реалізується принцип ввічливості у питальних мовленнєвих актах, що вживаються у різних комунікативних ситуаціях.

1.2. Питальні висловлювання у комунікативно-прагматичному аспекті

Необхідність розгляду питальних речень у рамках теорії мовленнєвої діяльності зумовлена тим, що вміння спілкуватися постає не лише у правильному формулюванні висловлювання відповідно до граматичних правил, але й у знанні того, в яких діяльнісних контекстах можливе те чи те висловлювання [14, с. 1]. У цьому розділі ми пропонуємо розглянути особливості та підстави функціонування

питальних речень у комунікативному аспекті, а також дослідити прагматичні властивості висловлювань з інтерогативним значенням.

Загальновідомо, що питальні речення є прямими формами вираження мовленнєвого акту запитання. Використовуючи саме ці конструкції, мовець засвідчує свою інтенцію щодо запиту певної інформації граматично (характерним порядком слів), лексично (за допомогою питальних слів чи питальних груп слів), фонетично (надаючи усному мовленню відповідного інтонаційного забарвлення), графічно (оформлюючи на письмі питальне висловлювання знаком питання).

Як зазначає Дж. Серль, для створення успішної питальної ситуації необхідне існування певних умов, що поділяються на три групи:

1. Попередні умови:

- 1) мовець не знає відповіді на свій запит;
- 2) ні для адресанта, ні для адресата не очевидно, що адресат сам повідомить необхідну інформацію, якщо його не запитають про неї;
- 3) мовець вважає, що адресат знає відповідь;
- 4) мовець вважає, що адресат захоче дати відповідь;
- 5) адресат знає, що адресант зацікавлений отримати інформацію;
- 6) адресат знає, що адресант робить спробу отримати інформацію;
- 7) адресат впевнений, що адресант здійснює запит інформації;
- 8) адресант впевнений, що адресат знає, що йому слід відповісти на цей запит.

2. Умова щирості: мовець прагне отримати інформацію.

3. Істотна умова: свою мовленнєву дію мовець розглядає як спробу спонукання слухача повідомити шукану інформацію [81, с. 66].

Таким чином, можемо стверджувати, що мета питального мовленнєвого акту – заповнити інформаційну лакуну у знаннях мовця. Способом здійснення цієї мети є спонукання слухача повідомити інформацію, засобом – будь-яке за формою питальне висловлювання, спрямоване на спонукання слухача повідомити інформацію [5].

1.2.1. Поняття мовленнєвої інтенції та прагматичного потенціалу висловлювання

Згідно із традиційною точкою зору, метою того, хто запитує, є заповнення інформаційної лакуни. Підтвердження цьому знаходимо і у С.П. Бевзенка: «Питальні речення виражають намагання мовця про щось довідатись від співрозмовника, одержати якусь інформацію» [4, с. 38]. Таке розуміння питання, будучи безумовно вірним, усе ж відображає його природу лише частково, оскільки запит інформації і наступне заповнення інформаційної лакуни є лише вихідною метою питання. Окрім вихідної, питання має ще й кінцеву мету, яка зводиться до здійснення того чи того мовленнєвого акту. Можемо стверджувати, що у комунікативному аспекті питальне речення розглядається як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем з метою здійснення своїх комунікативних намірів. У зв'язку з цим Л.В. Чайка вважає за необхідне досліджувати питальні висловлювання як складову частину мовленнєвої стратегії адресанта, тобто як низку мовленнєвих тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети [67, с. 14].

З урахуванням комунікативно-прагматичного потенціалу висловлювання О.Г. Почепцов пропонує наступне визначення питання: питання – це формально виражений запит інформації, під час здійснення якого мовець переслідує дві мети – вихідну (заповнення інформаційної лакуни) та кінцеву (здійснення того чи того акту) [48, с. 18]. Крім того, питання є елементом, який спонукає співрозмовника до повідомлення інформації, стимулює розгортання контексту, активізує мовленнєву дію в діалозі, виражає відношення комуніканта до предмета запиту та співрозмовника [20, с. 155].

Окремо слід сказати про те, що у рамках прагматичного підходу висловлювання є мовною складовою мовленнєвого акту. Висловлювання – одна із найголовніших складових мовленнєвого акту, оскільки, разом із контекстом, воно слугує головним реалізатором мовленнєвого акту, а також головним індикатором іншої важливої складової мовленнєвого акту – інтенції мовця [48, с. 7]. За Н.І. Формановською, мовленнєва інтенція – це намір мовця здійснити адресовану

мовленнєву дію практичного чи ментального характеру [64, с. 107]. Зауважимо, що комунікативна інтенція адресанта, як правило, визначає і структурно-граматичну будову питання. Проте, між інтенцією та формальною організацією питального речення є неоднозначна відповідність, чим пояснюється існування синтаксичної омонімії та багатозначності синтаксичних конструкцій [51, с. 8]. У рамках нашого дослідження ми пропонуємо розглянути базові аспекти інтенцій як основних реалізаторів прагматичного потенціалу висловлювання.

Так, будь-яка мовленнєва дія є реалізацією певного наміру мовця. Комунікативний намір мовця визначає конотацію питання, впливає на можливу очікувану відповідь [20, с. 157]. Таким чином, мовленнєва дія та ціль, яка у ній реалізується, є важливим етапом на шляху досягнення головної цілі мовця. Першу із цих цілей можна назвати вихідною інтенцією, другу – кінцевою. У світлі сказаного можна говорити про загальну інтенцію мовця та її складові, або часткові інтенції – вихідну та кінцеву [47, с. 25]. Опозиція «вихідна інтенція : кінцева інтенція» будується на відмінності в ієрархічному положенні: вихідна інтенція завжди підпорядковується кінцевій. Тобто вихідна інтенція є лише засобом реалізації кінцевої інтенції.

Зазначимо, що мовна релевантність кінцевої інтенції визначається низкою окремих моментів.

По-перше, кінцева інтенція виявляє тісний зв'язок із висловлюванням. Справа у тому, що вона ідентифікує параметри висловлювання, які внаслідок цього стають індикаторами кінцевої інтенції мовця, яка, на думку Т.В. Абрамової, відіграє роль регулятора мовленнєвого спілкування, що приводить у дію критерії та принципи коректної мовленнєвої поведінки [1, с. 134]. По-друге, частина набору можливих кінцевих інтенцій мовця складає здійснення мовленнєвого акту. По-третє, у тих випадках, коли акт кінцевої інтенції носить мовний характер, а також у тих випадках, коли він носить немовний характер, кінцева інтенція часто виступає у ролі текстотвірного фактора у зв'язку із тим, що спілкування відбувається як на рівні вихідної інтенції, так і на рівні кінцевої.

Крім того, вихідна та кінцева інтенції є полюсами інтенційної структури, при цьому полюсами функціонального порядку. Саме тому вони не можуть дати повного уявлення про структуру інтенції мовця. Загальна інтенція мовця складається не з двох, а з низки часткових інтенцій, які утворюють достатньо складну структуру. Залежно від часу реалізації відносно здійснення мовленнєвого акту їх можна розділити на два класи. Перший клас складають інтенції, які реалізуються під час мовленнєвого акту (актомовленнєві інтенції), а другий клас – інтенції, які можуть бути реалізовані лише за межами процесу здійснення мовленнєвого акту (постактомовленнєві інтенції) [47, с. 26]. Відтак, у випадку питального висловлювання актом актомовленнєвої інтенції є акт запитування, а актом постактомовленнєвої інтенції – видача адресатом шуканої інформації.

Важливо зазначити, що актомовленнєві інтенції нерозривно пов'язані із висловлюванням. За своєю природою вони є мовними, оскільки зводяться до здійснення того чи того мовленнєвого акту. Агентом акту актомовленнєвої інтенції є сам мовець, у той час як у ролі агента постактомовленнєвої інтенції можуть виступати не лише адресат та адресант, але й інші особи. У питальному висловлюванні агентом акту постактомовленнєвої інтенції є та особа, яка відповідає, тобто адресат. До того ж, у результаті здійснення мовленнєвого акту взаємодія комунікативних намірів адресанта та адресата утворюють прагматичний зміст дискурсу, його прагматичне значення [72, с. 22].

Зазначимо, що актомовленнєві інтенції, у свою чергу, також поділяються на вихідні та кінцеві. Акти вихідної актомовленнєвої інтенції бувають трьох видів: опис, спонукання та запитання. Акти кінцевої актомовленнєвої інтенції також є мовленнєвими актами, однак їх спектр набагато ширший: актом кінцевої актомовленнєвої інтенції може бути будь-який мовленнєвий акт [47, с. 27]. Наприклад, у наступних питальних висловлюваннях актом вихідної актомовленнєвої інтенції є власне акт запитування, тоді як актом кінцевої актомовленнєвої інтенції є акт пропозиції:

“But don't you think, Mr. Millward, – suggested he, when at length that gentleman paused in his discourse, – that when a child may be naturally prone to intemperance – by

the fault of its parents or ancestors, for instance – some precautions are advisable?” [84, с.22]. – «Але чи не вважаєте ви, містере Мілворде, – озвався він, коли той джентльмен нарешті зробив паузу у своїй промові, – що як дитина має природну схильність до нездержливості щодо спиртних напоїв – наприклад, з вини батьків або предків – то деякі застережні заходи є доцільними?» [82, с. 35].

“Would you like to see her?” [85, с. 292]. – «Чи хотіли б ви побачити її?» [83, с. 218].

Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Комунікативно-прагматичний аспект питальних речень передбачає реалізацію двох цілей – запиту інформації з метою заповнення інформаційної лакуни та здійснення того чи того мовленнєвого акту. Важливою складовою мовленнєвого акту та основним реалізатором прагматичного потенціалу висловлювання є інтенція мовця. Взаємодія комунікативних намірів адресанта та адресата утворюють прагматичний зміст дискурсу. Кінцева інтенція відіграє роль регулятора мовленнєвого спілкування, що приводить у дію критерії та принципи коректної мовленнєвої поведінки.

1.2.2. Особливості мовленнєвих актів та проблеми їх класифікації

Проблема мовленнєвих актів та їх різновидів досліджується у сучасній лінгвістиці із невичерпним інтересом, що пов'язано, перш за все, із тим, що у своїй основі вона є проблемою міжособистісного спілкування, у якому важливий вибір мовцем оптимальних засобів мови для вирішення поставлених ним комунікативних задач [28, с. 3]. З однієї сторони, у центрі уваги опиняється проблема співвідношення комунікативної інтенції та способів її реалізації. Відсутність однозначного співвідношення між формою та інтенційним змістом висловлювання, що бере участь у мовленнєвому акті, призводить до можливості вираження різними синтаксичними формами однієї комунікативної інтенції. З іншої сторони, особливий інтерес також викликає відмінність в інтенційному змісті висловлювань, що полягає у можливості реалізації у мовленнєвому акті декількох намірів мовця одним висловлюванням.

Перш, ніж перейти до розгляду особливостей мовленнєвих актів та їх класифікацій, пропонуємо взяти до уваги наступне визначення: мовленнєвий акт –

це мінімальна одиниця спілкування, яка забезпечує мовленнєву діяльність та є мовленнєвою дією, що здійснюється засобами даної мови відповідно до принципів та правил мовленнєвого спілкування, прийнятого у даному суспільстві [86, с. 386].

Варто сказати, що теорія мовленнєвих актів, яка є однією з найважливіших складових лінгвістичної прагматики, була розпочата Дж. Остіном [42]. Ця теорія зосереджується на вивченні мовленнєвих актів як елементарних одиниць дискурсу, а також дає змогу їх класифікувати. На перший план у таких дослідженнях висуваються одиниці комунікації – виловлювання, що реалізують певні комунікативні акти. Провідне місце у теорії мовленнєвих актів займає категорія інтенційності, а також контекст та ситуація мовленнєвого акту [72, с. 27]. У ході дослідження було встановлено, що у лінгвістиці існує низка робіт, присвячених класифікації мовленнєвих актів на основі комунікативних намірів, які вони реалізують (Дж. Остіна [42], Дж. Серля [81], О.Г. Почепцова [46] та ін.), а також робіт, пов'язаних з дослідженням окремих типів мовленнєвих актів (О.І. Беляєвої [6], Г.Г. Вахнік [11], С.Ф. Гедз [15], Н.В. Коротченко [28], Дж. Седока [80] та ін.).

Прикметно, що першою із класифікацій була схема, запропонована Дж. Остіном. Автор проводить детальну класифікацію перформативних дієслів, таким чином розбиваючи ілокутивні акти на п'ять загальних класів. Зауважимо, що ілокутивний акт – це дія, яку ми здійснюємо шляхом вимовляння певної фрази, тобто це – мовленнєвий акт. Його слід відрізняти від локутивного акту – самого по собі вимовляння певних звуків або запису певних знаків на папері, а також перлокутивного акту – впливу нашого висловлювання [50].

Відтак, до класифікації Дж. Остіна увійшли: вердиктиви, експозитиви, бехабітиви, комісиви та екзерситиви. Проте, за словами самого дослідника, запропонований розподіл не був остаточним, оскільки «після виділення вказаних груп усе ж залишається можливість знаходити різноманітні прикордонні або незручні для класифікації випадки і перетинання груп» [42, с. 116]. На нашу думку, найбільш суттєвим недоліком даної класифікації є відсутність чітких принципів, які були би покладені в її основу.

Треба наголосити, що Дж. Остін та Дж. Серль включали у модель мовленнєвого акту компоненти мовця та слухача, цілі та результати мовленнєвого акту, висловлювання, комунікативної ситуації. Проте, Дж. Серль пропонує дещо іншу класифікацію, спираючись на ілокутивну мету та поняття, що з неї витікають – напрямок пристосування та виражені умови щирості: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви та декларації [53, с. 172].

У нашій роботі ми будемо послуговуватись класифікацією Г.Г. Почепцова [46], доповненою інформацією про експресиви та метакомунікативи. Вибір зазначеної класифікації зумовлений, перш за все, тим, що у ній мовленнєвий акт запитання виділено в окремий клас – квеситиви, тоді як Дж. Серль пропонував відносити питальні висловлювання до класу директивів. Отож, Г.Г. Почепцов будує свою класифікацію у рамках лінгвістичної теорії висловлювання, розрізняючи у ньому тісно пов'язані структурний, семантичний та прагматичний аспекти. І.С. Шевченко вірно зауважує, що в основу даної таксономії мовленнєвих актів покладена актомовленнєва інтенція [72, с. 49]. Вона виступає як комунікативно-інтенційний зміст висловлювання, який реалізується в умовах мовленнєвого спілкування. Таким чином, висловлювання співвідносяться із певною інтенцією мовця, забезпечуючи реалізацію різних мовленнєвих актів як форм міжособистісного мовленнєвого спілкування. Різні реалізації відрізняються одна від одної ілокутивною силою, тоді як ілокутивна сила висловлювання зводиться до його когнітивного змісту. Відповідно, своєї мети висловлювання досягає у вигляді перилокутивного ефекту висловлювання, тобто впливу на стан співрозмовника.

Так, за характером прагматичного компонента Г.Г. Почепцов виділяє:

- 1) констатив, комунікативно-інтенційний зміст якого полягає у ствердженні. Зауважимо, що зі своєрідністю комунікативно-інтенційного змісту висловлювання пов'язані відповідні формальні характеристики. Так, для констативів неприйнятною є форма питального або спонукального висловлювань у силу несумісності комунікативного змісту таких висловлювань та прагматики констатива [21]. Проте, як буде розглянуто

надалі, питальне висловлювання у мові оригіналу може відтворюватися констативом у перекладі. Наприклад:

“Perhaps you may – who knows?” [85, с. 33]. – *«Хто знає! Все може трапитися.»* [83, с. 24].

“What is your name besides Burns?” [85, с. 82]. – *«Як тебе звуть? Я уже знаю, що твоє прізвище Бернс.»* [83, с. 58].

“You are going to school, I suppose?” [85, с. 56]. – *«Я здогадуюся, що ви йдете до школи.»* [83, с. 40].

2) промісив та менасив – це речення-обіцянка та речення-погроза. Як і констативи, промісиви та менасиви – завжди розповідні висловлювання, специфіка їх комунікативно-інтенційного змісту зумовлює характерне для них змістове та формальне обмеження: вони завжди стосуються майбутнього, виражаються майбутнім часом, характеризуються зацікавленістю або незацікавленістю адресата в обіцянці чи погрозі, а також прогностичним аналізом того, що стверджується [21]. Так, у перекладі наведеного нижче прикладу висловлювання виступає у ролі мовленнєвого акту менасива, у той час як висловлювання у другому прикладі передає мовленнєвий акт промісива як в оригіналі, так і в перекладі:

“Did she say that to me? Did you hear her, Eliza and Georgiana? Won’t I tell mama?” [85, с. 12]. – *«Це вона про мене сказала? Елізо, Джорджіано, ви чули? Я все розкажу мамі.»* [83, с. 10].

“And what will you do, Janet, while I am bargaining for so many tons of flesh and such an assortment of black eyes?” – “I’ll be preparing myself to go out as a missionary to preach liberty to them that are enslaved – your harem inmates amongst the rest. I’ll get admitted there, and I’ll stir up mutiny; and you, three-tailed bashaw as you are, sir, shall in a trice find yourself fettered amongst our hands: nor will I, for one, consent to cut your bonds till you have signed a charter, the most liberal that despot ever yet conferred.” [85, с. 410]. – *«А що робитимете ви, Джанет, поки я вестиму торги за тонни живого м'яса і вибиратиму найкращі з чорних очей?» – “Я готуватимуся стати місіонеркою, щоб проповідувати ідеї свободи поміж рабами, зокрема*

рабіннями вашого гарему. Я підніму у вашому сералі повстання, і ви, суворий паша, а таким ви і є насправді, опинитеся в наших руках і проведете там стільки часу, скільки потрібно. І ніхто, навіть я, не зніме з вас кайданів, аж поки ви не підпишете найліберальніший у світі указ, який коли-небудь доводилося підписувати тиранові.» [83, с. 310].

3) перформатив – це мовленнєвий акт, що слугує для здійснення дії та виражається лише стверджувальними дієслівними формами теперішнього часу [72, с. 49]. У ролі перформативів можуть виступати привітання, подяка, вибачення, гарантія тощо. Наприклад:

“Am I about to do it? Why, the day is already commenced which is to bind us indissolubly; and when we are once united, there shall be no recurrence of these mental terrors: I guarantee that.” [85, с. 434]. – «Хіба я зможу вчинити таке? Уже почався той день, який зв’яже нас разом. А коли ми будемо разом, твої надумані страхи зникнуть. Запевняю тебе.» [83, с. 328].

“Is that all? I thank God it is no worse!” [85, с. 400]. – «І це все? Дякувати Богові, це не так страшно, як могло бути!» [83, с. 301].

Зауважимо, що у наведеному вище прикладі перформатив використовується лише у реченні-оригіналі.

Загалом, з використанням перформатива об’єкт, зовнішній по відношенню до адресанта або сам адресант набуває нового стану чи вступає у нові стосунки. Новий стан, нові стосунки є не побічним продуктом акту мовлення, а необхідним результатом здійснення перформативного акту мовлення [21]. Варто наголосити, що перформативне висловлювання не може бути заперечним та використовувати модальні слова. Також важливою умовою є “щирість” мовця. Висловлювання на кшталт *“I swear”* і т. ін. можуть вважатися реалізованими як перформативи лише за умови відповідності висловлюваного істинним намірам мовця. Наприклад:

“Are you in earnest? Do you truly love me? Do you sincerely wish me to be your wife?” – *“I do; and if an oath is necessary to satisfy you, I swear it.”* [85, с. 389]. – «Ви чесні зі мною? Ви й справді любите мене? І хочете, щоб я стала вашою

дружиною?» – «Так, хочу. І якщо вам потрібна присяга, я можу присягнути.» [83, с. 293].

4) директив – це прагматичний тип висловлювання, змістом якого є пряме спонукання адресата до прийняття зобов'язання та його подальшого виконання [47, с. 14]. Директив може виступати у двох видах:

- а) ін'юнктив (пропозиція-наказ);
- б) реквестив (пропозиція-прохання).

Зазначимо, що два види директива – ін'юнктив та реквестив, близькі один до одного. Як ін'юнктив, так і реквестив спрямовані на стимулювання адресата на виконання дії. У якості головних дієслів виступають дієслова дії. Відмінність ін'юнктива та реквестива – у силі спонукання, в ознаці обов'язковості чи необов'язковості дії для адресата (в оцінці адресата). Крім того, ін'юнктив реалізується в умовах нерівноправності комунікантів, коли адресант завдяки своєму статусу може наказувати адресатові. На відміну від цього дія у реквестивному висловлюванні не є обов'язковою для виконання адресатом, при чому адресат та адресант або рівноправні, або адресант за своїм соціальним або ситуативним становищем є нижче адресата [21]. Зрозуміло, що найяскравіше принцип ввічливості втілюється у мовленнєвому акті реквестива. У цьому контексті цілком обґрунтованою видається думка С.Ф. Гедз, яка зазначає: “Оформлюючи мовленнєвий акт реквестива за допомогою питальних речень, адресант таким чином надає їм ввічливого звучання, тим самим спонукаючи адресата до комунікативного партнерства” [14, с. 15]. Наведемо приклади ін'юнктива та реквестива відповідно:

“*Perhaps you would rather not sit any longer on my knee, Miss Eyre?*” [85, с. 673].
– «Можє, ви вже злізете з моїх колін, міс Ейр?» [83, с. 513].

“*Will you be so good as to exchange places with me, Miss Markham?*” [84, с. 42]. –
«Чи не будете ви так ласкаві помінятися місцями зі мною, міс Маркгам?» [82, с. 66].

5) квеситив – це питальне висловлювання у його традиційному розумінні.

На нашу думку, пильної уваги заслуговує твердження про те, що важливою ознакою квеситива слід вважати зв'язок його використання із різноманітним інформаційним потенціалом автора квеситива та адресата. Вживанням квеситива

його автор робить очевидною наявність такого різноманіття та переслідує ціль зняття цього різноманіття шляхом отримання у якості відповіді на питання відповідної інформації від адресата. Квеситив ставить у фокус уваги комунікантів факт відсутності певної інформації у адресата та створює, у силу питальності, психологічне напруження у спілкуванні, яке знімається видачею відповіді адресатом. Важливо, що квеситивне висловлювання повинно володіти структурною ознакою питальності [21].

В умовах даного дослідження пропонуємо взяти до уваги мовленнєвий акт експресива, який опускається Г.Г. Почепцовим, проте виконує важливі функції відображення психологічного стану одного з учасників комунікації та передачі прагматичного значення у перекладі.

Відомо, що мовленнєвий акт експресива вперше був виділений Дж. Серлем, який зазначає, що ілокутивна мета використання експресивного мовленнєвого акту полягає у тому, аби «виразити психологічний стан, що задається умовою щирості відносно стану речей, визначеного у межах пропозиційного змісту» [53, с. 186]. Зразковими для експресивів дієсловами Дж. Серль називає наступні: *“thank”*, *“congratulate”*, *“apologize”*, *“condole”*, *“deplore”*, *“welcome”* тощо. Очевидно, що деякі із наведених дієслів співпадають із тими, які Г.Г. Почепцов вважає характерними для перформативів, оскільки не виділяє експресиви в окремий тип мовленнєвих актів. Тому, за В.С. Григор'євою, ми пропонуємо називати експресивами, у першу чергу, акти оцінки, пропозиційну основу яких складає установка мовця [16, с. 177]. Експресиви формуються висловлюваннями захвату, здивування, обурення, розчарування, страху. Серед засобів, що фігурують в експресиві, слід назвати слова оцінної семантики, окличні речення, вигуки, риторичні питання, інвертований порядок слів. Наприклад:

“Master! How is he my master? Am I a servant?” [85, с. 14]. – *«Панича? Мого панича? Що я – служниця?»* [83, с. 10].

“Pooh! You can't be silly enough to wish to leave such a splendid place?” [85, с. 32]. – *«Але ж ви не настільки дурна, щоб бажати покинути його?»* [83, с. 24].

У першому прикладі питальне висловлювання є експресивом за рахунок наявності окличного речення та вираження обурення, у другому – за рахунок додавання вигуку, наявності слова оцінної семантики “*silly*” та нехарактерного для даного типу питального речення прямого порядку слів.

Важливим для нашого дослідження є виокремлення метакомунікативів, які визначаються як стереотипні мовні засоби, що слугують для встановлення, підтримання та завершення комунікативного контакту [54, с. 3].

Прикметно, що ввічливе спілкування передбачає виділення певних засобів, спрямованих на стійке підтримування комунікації. Відтак, метакомунікативи використовуються тоді, коли предметом комунікації стає сама комунікація. На думку Н.Ю. Чигридової, вони є мовленнєвими актами, що слугують появі та супроводу інших мовленнєвих актів: їх сигналізації, опису, обґрунтуванню, оцінюванню тощо [68, с. 5]. Зауважимо, що найповніше метакомунікативи відображаються у фатичному метадискурсі, оскільки метакомунікація, як різновид мовленнєвої діяльності, тісно пов’язана із фатичною функцією мови, що призначена забезпечувати мовленнєву взаємодію, не переслідуючи ціль передачі суттєво важливої та нової інформації [35, с. 74]. Крім того, як стверджує О.С. Вострикова, фатична комунікація є особливою стратегією лінгвістичної ввічливості, спрямованою на мінімізацію збитків, що можуть бути завдані співрозмовнику [12, с. 4]. Надалі ми пропонуємо розглянути декілька прикладів питальних висловлювань, що демонструють варіанти встановлення, підтримання та завершення контакту:

“Oh, Robert! How do you do?” [85, с. 336]. – *«О, Роберт! Як у вас справи?»* [83, с. 252].

“Can you tell, Helen? – Hey?” [84, с. 74]. – *«Хіба не так, Гелено»* [82, с. 113].

“But well carried out, eh? Don’t you think so?” [85, с. 308]. – *«Але вийшло непогано? Як гадаєте?»* [83, с. 230].

“Then when may I see you again?” – “At lunch, – said I, departing with little Helen in one arm and leading Arthur by the hand.” [84, с. 153]. – *«Та коли я зможу побачити вас знову?» – «За ленчем, – сказала я і повела дітей до спальні.»* [82, с. 238].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що метакомунікативи виступають актуалізаторами фатичного метадискурсу та лінгвістичної ввічливості. Загалом, висловлювання співвідносяться із певною інтенцією мовця, забезпечуючи реалізацію різних мовленнєвих актів як форм міжособистісного мовленнєвого спілкування. Своєї мети висловлювання досягає у вигляді перлокутивного ефекту, тобто впливу на стан співрозмовника. Кількісні підрахунки наявності різних мовленнєвих актів у досліджуваних питальних висловлюваннях наведено у Додатку В.

1.2.3. Реалізація вторинних функцій питальних висловлювань

Дослідження питальних висловлювань було би неповним, якби ми розглядали лише їх первинну функцію, зокрема, функцію запиту інформації, залишивши поза увагою вживання питальних речень у вторинних значеннях. На думку Л.В. Чайки, інтерогативи здатні відображати найбільш широку гаму об'єктивних та суб'єктивних значень, мають високу комунікативну мобільність та можуть покривати собою цілі групи смислів, традиційно пов'язуваних з іншими комунікативними типами висловлювань [67, с. 1]. У ході дослідження було виявлено, що в цілому доля “непитальних” вживань питальних речень складає більше 60%, тобто питальні речення частіше використовуються для вираження непитальних (прагматичних) значень, ніж для вираження запитання. Кількісні підрахунки використання питальних висловлювань у первинних та вторинних функціях наведено у Додатку Б.

Доречно зауважити, що питальні речення у вторинних значеннях можуть використовуватись для впливу на діяльнісну та емоційну поведінку адресата. Як відомо, здійснення мовленнєвого акту не є самоціллю для мовця. Його мовні дії визначаються принципом мотивованості та доцільності. Мовець виконує той чи той акт для того, щоб певним чином вплинути на адресата, реалізуючи таким чином свій перлокутивний намір.

У прагматиці поруч з менш вивченими проблемами є питання, які вважаються добре дослідженими. До них можна віднести явище транспозиції, під якою

традиційно розуміється використання тієї чи тієї форми у невластивому для неї значенні. Транспозиція розглядається як механізм породження непрямих значень. Отже, будь-яке непряме висловлювання або непрямий мовленнєвий акт (у тому числі питальний) є результатом транспонування висловлювань одного комунікативно-прагматичного типу у незвичну йому галузь використання [15, с. 101].

Відомо, що у своїх первинних функціях запитання спрямоване на отримання конкретної інформації, у вторинних – на вираження емоцій, оцінок, ввічливого спонукання, прохання, пропозиції, умовляння, сумніву, недовіри, зневаги, іронії, припущення, зацікавленості повідомленням, експресивного ствердження чи заперечення, підтримування контакту тощо. Вживання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється за рахунок нівелювання питального значення, яке відходить на другий план. Проте, питальне значення повністю не зникає завдяки тому, що воно закріплене у структурі речення [20, с. 157]. Розглянемо приклади, де одне і те ж питання може реалізовувати не менше, ніж два мовленнєві акти, зважаючи при цьому на дотримання принципу ввічливості:

“Will it please you to dine with me today?” [85, с. 411]. – «*Чи не складете ви мені сьогодні компанію за обідом?*» [83, с. 311].

“Will you walk this way, ma’am?” [85, с. 145]. – «*Прямуйте за мною, мем.*» [83, с. 106].

У наведених прикладах питальні висловлювання, окрім первинної функції, реалізують значення ввічливого запрошення. Натомість у наступному реченні актуалізується значення докору, оформленого у вигляді прямого квеситива, що порушує принцип ввічливості:

“What would Uncle Reed say to you, if he were alive? – was my scarcely voluntary demand.” [85, с. 38]. – «*Що б сказав дядечко Рід, якби він був живий? – вихопилося в мене.*» [83, с. 27].

Слушно зауважити, що розмаїття комунікативних інтенцій настільки багате, що в окремих мовленнєвих актах питальна форма може передавати експресивне ствердження чи заперечення, спонукання, авторизовану оцінку, емоції. Проте,

випадки використання висловлювань у невластивих їм прагматичних функціях вимагають диференційованого підходу. Ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише в певному контексті, який є важливим чинником, що розкриває природу мовного явища у плані змісту [70, с. 57].

Зазначимо, що питальні конструкції часто використовуються для вираження директивного значення, тому що саме в цій функції висловленню надається ввічливіша форма. За допомогою питальних конструкцій може бути виражено значення різного роду привітань та запрошень:

“Will you go in and bid Missis good-bye?” [85, с. 59]. – «*Може, хочете зайти і попрощатися з пані?*» [83, с. 42].

“Will you come and see the view from thence?” [85, с. 162]. – «*А ви не бажаєте піти зі мною і глянути на вид зверху?*» [83, с. 120].

“How are you tonight, Helen?” [85, с. 107]. – «*Як ти почувася, Гелен?*» [83, с. 78].

Так, у перших двох прикладах питальні висловлювання реалізують вторинне значення запрошення, тоді як у третьому прикладі актуалізується значення привітання, особливо характерного для англійського етикету, тобто вираження зацікавлення станом здоров'я.

Уважаємо за доцільне додати, що адресант не завжди використовує питальні конструкції з метою домогтись від адресата виконання певної дії, використовуючи при цьому принцип ввічливості. Для того, щоб добитись виконання бажаної для себе дії, або ж, навпаки, перешкодити виконанню небажаної дії, адресант може застосовувати метод впливу на емоційний стан адресата через використання питальних речень [13, с. 169]. Наприклад:

“Oh, Arthur, why won't you come? You talked about my health: how can you expect me to gather bloom and vigour here, pining in solitude and restless anxiety from day to day?” [84, с. 119]. – «*О Артуре, чому ж ти не повертаєшся? Ти казав про моє здоров'я: хіба ж можу я тут розквітнути і набратися сили, якщо марнію від самоти і тривоги?*» [82, с. 184].

“Besides, – said Miss Abbot, God will punish her: He might strike her dead in the midst of her tantrums, and then where would she go?” [85, с. 16]. – «Крім того, – сказала міс Еббот, – Бог покарає її: наступного разу, коли вона лютуватиме, Він пошле їй смерть, і куди полетить тоді її душа?» [83, с. 12].

Так, у першому прикладі мовець намагається вплинути на адресата шляхом опису своїх страждань, тоді як у другому прикладі використовується метод залякування дитини з метою покращити її поведінку.

Цікавим прикладом є наступні речення, які також мають за мету вплинути на емоційний стан адресата, висловити обурення, вимогу щодо подальших пояснень та демонструють абсолютну відсутність ввічливості:

“What the deuce are you here for, in the dark?” [84, с. 160]. – «Якого дідька ти сидиш тут, у темряві?» [82, с. 248].

“What in the devil's name is this, Helen? – cried he. – What can you be driving at?” [84, с. 160]. – «Дідько б тебе вхопив, та в чому справа, Гелено? – заволав він. – На що ти натякаєш?!» [82, с. 249].

У наведених прикладах використовуються вислови *“What the deuce”* та *“In the devil's name”*, що виконують дві функції, а саме порушення нормативності розмови та негативного впливу на емоційний стан співрозмовника. З іншого боку, висловлювання оформлено у вигляді прямого питання, що також порушує принцип ввічливості.

Як уже зазначалося, використання питальних висловлювань у функції директиву досить ефективно реалізує принцип ввічливості, проте, варто конкретизувати, що чи не найбільше вимогам ввічливості слугує саме підвид мовленнєвого акту директиву – реквестив. Адже використовуючи питальну форму висловлювання для реалізації мовленнєвого акту реквестиву, адресант дає адресатові можливість відмовитися від здійснення каузованої дії. Разом із тим він підкреслює свою невпевненість у тому, що адресат задовольнить його прохання і показує, що він вважає виправданою можливу відмову адресата. Саме тому прохання, які побудовані на початковій актомовленнєвій інтенції запитання, ідеально відповідають меті етикетного спілкування [15, с. 103]. Наприклад:

"I shall think my life well spent in labouring to deserve it, if you will but pardon this offence – will you?" [84, с. 168]. – «Я вважатиму своє життя добре прожитим, якщо потрачу його на те, аби заслужити на вашу повагу, якщо тільки ви пробачите мені цю образу... ви пробачите?» [82, с. 260].

"Hargrave, snuff those candles, will you?" [84, с. 143]. – «Гаргрейве, зніми нагар із тих свічок, будь ласкавий.» [82, с. 223].

Так, у першому прикладі високий рівень етикетизації досягається за рахунок загальної тематики висловлювання (вибачення), а також додавання слова *"pardon"*. У другому прикладі принцип ввічливості особливо вдало відтворений у перекладі за рахунок додавання універсального маркера ввічливості – словосполучення «будь ласкавий».

Така ж схема спостерігається і в наступному прикладі:

"Mr. Hargrave, will you please to step this way?" [84, с. 188]. – «Містере Гаргрейв, чи не будете ви такі ласкаві зайти сюди?» [82, с. 291].

У цьому прикладі принцип ввічливості реалізується не лише у формі запитання, але й з використанням формули *"will you"*, слова *"please"* та звертання *"Mr. Hargrave"*. Таким чином, реквестив виконує ще й функцію запобігання можливої відмови адресата.

Враховуючи принцип ввічливості, доречно зазначити, що використання питальних речень у функції поради пояснюється особливостями англійської мовленнєвої культури, у якій прийнято уникати прямого тиску на свого співрозмовника [15, с. 134]. Наприклад, у наведених нижче прикладах функція поради здійснюється за рахунок відсутності наказової форми:

"Why don't you go and amuse yourself with your friends?" [84, с. 36]. – «Чому ви не йдете до товариства?» [82, с. 57].

"Do you feel as if you should sleep, Miss?" [85, с. 25]. – «Може б ви поспали, міс?» [83, с. 18].

Таким чином, використання питальних речень у вторинних функціях нерідко має за мету вплив на діяльність та емоційний стан співрозмовника. При цьому власне питальне значення відсувається на другий план. Діапазон вторинних значень,

що можуть реалізовуватися у питальних висловлюваннях, варіюється від ввічливого прохання, спонукання та припущення до недовіри та зневаги.

Відтак, можемо зробити висновки про те, що загалом питальні речення є прямими формами вираження мовленнєвого акту запитання. Запит інформації та наступне заповнення інформаційної лакуни є вихідною метою питання. Кінцева мета питального висловлювання зводиться до здійснення того чи того мовленнєвого акту. У комунікативному аспекті питальне речення розглядається як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем з метою здійснення своїх комунікативних намірів. Комунікативний намір мовця визначає конотацію питання, впливає на можливу очікувану відповідь. Висловлювання співвідносяться з певною інтенцією мовця, забезпечуючи реалізацію різних мовленнєвих актів як форм міжособистісного мовленнєвого спілкування. Своєї мети висловлювання досягає у вигляді перлокутивного ефекту. Загалом, інтерогативи здатні відображати найбільш широку гаму об'єктивних та суб'єктивних значень, мають високу комунікативну мобільність та можуть покривати собою цілі групи смислів, традиційно пов'язуваних з іншими комунікативними типами висловлювань. У ході дослідження було виявлено, що в цілому доля “непитальних” вживань питальних речень складає більше 60%. В окремих мовленнєвих актах питальна форма може передавати експресивне ствердження чи заперечення, спонукання, докір, запрошення, оцінку, емоції тощо.

1.3. Реалізація принципу ввічливості у питальних мовленнєвих актах

Реалізація принципу ввічливості у питальному акті визначається низкою обставин. Перш за все, як вірно зауважує О.І. Беляєва, власне питальний акт слід віднести до категорії «неввічливих», оскільки, ставлячи запитання, мовець бере комунікативну ініціативу на себе та отримує можливість контролювати дії слухача як за характером (спонукаючи його до відповідної реакції), так і за змістом (задаючи тематику розмови) [5]. Крім того, питання може поставити слухача у незручне становище у тих випадках, коли йому невідома відповідь або він не має наміру

оголошувати інформацію, якою володіє. У таких ситуаціях мовцю необхідно докладати додаткових зусиль, аби знайти вихід із створеної ситуації.

Прикметно, що в англійському етикеті існують досить ефективні прийоми, за допомогою яких принцип ввічливості реалізується у питальних висловлюваннях. Розглянемо, як вони реалізуються у різних комунікативних ситуаціях.

По-перше, ввічливість передбачає дотримання певних обмежень щодо тематичного змісту питання. Так, комунікативний статус може дозволяти ставити питання одного змісту та не дозволяти ставити питання іншого змісту [47, с. 34]. Під час звертання молодшого до старшого або за умови далекої соціально-психологічної дистанції слід утримуватися від питань, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, сімейного становища, прибутків, роду занять, оцінок інших людей. Саме в таких ситуаціях слухачеві частіше за все доводиться вдаватися до непрямих відповідей, наприклад:

“What does Bessie say I have done?” – I asked. – “Jane, I don’t like cavillers or questioners.” [85, с. 7]. – «Що вам Бессі знову про мене наплела? – запитала я.» – «Джейн, ти ж знаєш, що я не люблю, коли до мене чіпляються і починають допитуватися.» [83, с. 5].

“Well! What of her?” – “Oh, nothing! – I’m not going to tell you about her.” [84, с. 7]. – «Та ну! І що з нею?» – «О нічого! Я не збираюся розповідати тобі про неї.» [82, с. 7].

Також не слід ставити питання, відповідь на які потребує знання точних фактичних даних. Звісно, подібні питання доречні під час офіційного розслідування, анкетування або в інших соціально зумовлених ситуаціях, а також за умови близьких стосунків між комунікантами та при звертанні старшого до молодшого, наприклад:

“Your name, little girl?” – “Jane Eyre, sir.” [85, с. 45]. – «Як тебе звуть, маленька дівчинко?» – «Джен Ейр, сер.» [83, с. 32].

“Do you say your prayers night and morning?, – continued my interrogator.” – “Yes, sir.” [85, с. 46]. – «Ти молишся вранці і ввечері?, – продовжував випитувати джентльмен.» – «Так, сер.» [83, с. 33].

По-друге, під час вибору питальної форми, доречної у певному комунікативному контексті, необхідно враховувати прагматичний потенціал різних типів питальних висловлювань, який є наслідком їх граматичної семантики. Як зазначає О.Г. Почепцов, важливість врахування прагматичного аспекту питального висловлювання випливає з того факту, що адекватний аналіз мовних одиниць, особливо одиниць рівня речення, можливий за умови врахування не лише формального, але й змістового аспекту [48, с. 4].

Як уже зазначалося, у цьому відношенні найменш ввічливими є наказові питальні висловлювання типу *“Tell me”, “I want you to tell me”*. Наприклад:

“Tell me where you are going, and what you mean to do – at once, and distinctly!” [84, с. 49]. – «Ану кажи, куди це ти вирудився!» [82, с. 77].

“And now tell me who is the lady whom Mr. Brocklehurst called your benefactress?” [85, с. 106]. – «А тепер розкажи мені про ту жінку, яку містер Броклгерст назвав твоєю благодійницею.» [83, с. 77].

Вживання цих формул було продемонстровано у відповідних прикладах, тому вбачаємо доречним лише наголосити, що у тих випадках, коли спонукання виражається імперативними формами, відбувається порушення принципу невтручання у сферу існування слухача, що дозволяє вживати такі висловлювання лише за умови дуже близьких стосунків рівних за статусом комунікантів, або ж при звертанні старшого до молодшого. У будь-якому випадку така форма буде неввічливою. Однак, категоричність спонукання значно пом'якшується завдяки використанню конструкцій типу *“Can/Could you tell me..?”*. Варто наголосити, що *“could”* звучить більш ввічливо та шанобливо, оскільки передбачає і невисловлену вголос фразу «якщо вам це не завдасть клопоту» [65, с. 10]. Такі висловлювання розглядаються як ввічливі способи отримання інформації, особливо під час спілкування малознайомих людей. Наприклад:

“Can you tell me what the writing on that stone over the door means?” [85, с. 73]. – «Чи не могла б ти пояснити, що означає той напис над дверима?» [83, с. 53].

“Can you tell me, then, who was her husband, or if she ever had any?” [84, с. 42]. – *«Якщо так, то чи можете ви мені сказати, хто був її чоловік і чи мала вона його коли-небудь?»* [82, с. 67].

Зауважимо, що достатньо поширеною формою вираження питального мовленнєвого акту є розділове питання, що структурно складається із двох частин. У першій частині мовець висловлює певну думку, а у другій запитує співрозмовника щодо висловленої думки, при цьому інтонація другої частини вказує на ставлення самого мовця до цієї думки [34, с. 23]. Наприклад:

“You're going to Wildfell Hall, aren't you?” [84, с. 51]. – *«Ти збираєшся до Вільдфел-Холу, чи не так?»* [82, с. 79].

“But you'll shake hands, won't you?” [84, с. 85]. – *«Але ж ви потиснете мені руку, чи не так?»* [82, с. 132].

“Brocklehurst, who I understand directs Lowood, is a parson, is he not?” [85, с. 188]. – *«Броклгерст, що, як я розумію, керує школою, - священник, так?»* [83, с. 139].

На думку С.Ф. Гедз, унікальність розділових питань полягає у повній залежності їх змісту від інтонаційного малюнка обох частин цього запитання [15, с. 8]. Так, за умови низхідної інтонації у першій частині висловлювання та висхідної у другій, повідомлення сприймається адресатом як спонукання повідомити свою думку щодо висловленого судження. У випадку, якщо обидві частини висловлювання вимовляються з низхідною інтонацією, таке речення виражає упевненість мовця в істинності свого судження.

Додамо, що розділові питання широко розповсюджені у розмовному мовленні, в основному вони вживаються за умови рівних стосунків між комунікантами, а також за умови наявності будь-якої соціально-психологічної дистанції [5].

Треба наголосити, що більш сильною формою пом'якшення імперативного компоненту питального висловлювання є загальне питання з неінвертованим порядком слів – так зване декларативне питання, у якому питальна функція здійснюється за допомогою підвищення інтонації, яка на письмі позначається знаком питання. Наприклад:

"You are afraid of ghosts?" [85, с. 31]. – «*Ви боїтеся привидів?*» [83, с. 23].

"And so you prefer her faults to other people's perfections?" [84, с. 9]. – «*То ти віддаєш перевагу її недолікам, а не досконалості інших людей?*» [82, с. 10].

Семантична особливість декларативного питання полягає у тому, що у ньому міститься як припущення про певний стан справ, так і приховане спонукання слухача оцінити правильність висловлюваного припущення. Декларативне питання надає мовцю широкі можливості для вираження ступеня впевненості висловлюваного припущення за рахунок введення у нього модальних модифікаторів: вставних модальних слів та фраз на кшталт *"perhaps"*, *"of course"*, *"maybe"*, *"surely"*, *"I suppose"*, *"I think"*, *"I imagine"*, *"I hope"*, модальних дієслів у функції припущення, а також показників логічного висновку *"so"*, *"then"*, *"and"*, *"but"*, *"as far as I can see"* тощо. Як справедливо стверджує В. Сухарева, вставні звороти на кшталт «*Мені здається*», «*Я вважаю*» і т.ін. призначені для пом'якшення визначеності та прямолінійності, що здатні призвести до зіткнення думок [59]. Наприклад:

"But perhaps it was intended for me?" [84, с. 114]. – «*Чи, може, вона призначалась для мене?*» [82, с. 177].

"She was greatly admired, of course?" [85, с. 242]. – «*Певна річ, Бланш Інгрем сподобалася всім?*» [83, с. 180].

"Not all of them, surely?" [84, с. 45]. – «*Але ж не для всіх!*» [82, с. 71].

"I suppose it is no use asking you to fix a day for your return?" [84, с. 129]. – «*Гадаю, немає сенсу запитувати, коли ти повернешся?*» [82, с. 201].

"You've not quite forgotten me, I think, Miss Jane?" [85, с. 137]. – «*Я думаю, що ви забули мене, міс Джейн!*» [83, с. 100].

"Then why do they call us charity-children?" [85, с. 74]. – «*Тоді чому ми живемо за чужий кошт?*» [83, с. 53].

Додамо, що у сучасній англійській мові декларативні питання отримали широке розповсюдження у мовленні різноманітних соціальних груп, включаючи найбільш престижні. Вони зустрічаються як за умови рівних, так і нерівних стосунків між комунікантами, частіше за умови далекої соціально-психологічної дистанції.

Слушною видається думка про те, що порівняно з інвертованими та розділовими питаннями, декларативні є більш ввічливою формою вираження запиту інформації завдяки прихованій апеляції до вираження відповідної реакції, а також завдяки можливості варіювати ступінь категоричності припущення [6, с. 14].

Перейдемо до розгляду найбільш ввічливих форм вираження питання в англійській мові.

Якщо враховувати той факт, що залучення до розмови іншої людини (особливо малознайомої чи старшої за статусом) є актом втручання у її сферу існування, то слід визнати соціально кращою таку форму питального висловлювання, яка би дозволяла слухачеві самому вирішувати, вступати чи не вступати у комунікацію. До такої форми відноситься непряме питання, яке лише виявляє бажання мовця мати певну інформацію, проте не містить прямого спонукання до відповідної реакції (звісно, така реакція можлива, але лише як вільний вибір самого слухача). Непряме питання – це складнопідрядне речення, у головній частині якого вживаються предикати знання, а в другорядній частині пояснюється характер бажаної інформації. Наприклад:

“I want to know what's the matter with you!” [84, с. 145]. – «Я хочу знати, що з тобою таке!» [82, с. 225].

“I wish to know what account had been given of the affair.” [85, с. 234]. – «Я хотіла запитати, чи знає вона щось про нічну пригоду.» [83, с. 173].

Зазначимо, що непрямі питання є найбільш частотними при звертанні молодшого до старшого і нерідко супроводжуються додатковими маркерами ввічливості: вибаченнями, апеляцією до волі слухача і т.п. Наприклад:

(Гостя господарю): *“I wish to know whether you have heard of any service I can offer myself to undertake?”* [85, с. 537]. – «Я хотіла взнати, чи ви бува не чули про яку-небудь годящу для мене роботу» [83, с. 409].

“I am sorry, I was only going to ask if you had painted it yourself.” [84, с. 26]. – «Вибачте, я лише збирався запитати, чи ви її власноруч намалювали.» [82, с. 41].

На нашу думку, цілком обґрунтованим варіантом ввічливого питання також є «питання у питанні», в якому власне інформативне питання включено у якості

додатка у склад загальнопитального висловлювання, що запитує про ступінь інформованості слухача. Такі висловлювання дають слухачеві хороший шанс «вийти із гри», відповівши лише на формально виражене питання [5]. Наприклад:

“You say you have faults, Helen: what are they? To me you seem very good.” – Then learn from me, not to judge by appearances.” [85, с. 73]. – «Гелен, ти кажеш, що в тебе є недоліки... Які саме? Мені здається, що ти дуже хороша дівчинка.» – «Ось бачиш, перше враження часто буває помилковим.» [83, с. 60].

“You saw her, you say, Mrs. Fairfax: what was she like?” – Yes, I saw her.” [85, с. 241]. – «Ви кажете, що бачили її, місіс Феєрфакс. Яка ж вона?» – «Так, я бачила її.» [83, с. 180].

Надійним способом реалізації принципу ввічливості слугує вираження комунікативного наміру у вигляді прохання його здійснити. Можливі різні способи вираження такого прохання: за допомогою окремого висловлювання, частини висловлювання, складного речення. Наприклад:

“May I tell you something, Mrs. Huntingdon?” [84, с. 158]. – «Чи можу я сказати вам щось, місіс Гантингтон?» [82, с. 245].

“Would you do me the favour to slip it into the post-office as you pass?” [84, с. 215]. – «Ти вкинеш цього листа до скриньки?» [82, с. 328].

“Will you be so good as to inform me why you make this distinction?” [84, с. 18]. – «Чи не були б ви настільки люб’язним, щоб пояснити мені, чому ви робите поміж ними таку різницю?» [82, с. 27].

Вважаємо доречним ще раз наголосити на тому, що ввічливість є відносним поняттям не лише у якісному відношенні (що вважати ввічливим), але й у кількісному (у якій мірі цей принцип реалізується тією чи тією мовною формою). Існують, звичайно, абсолютні маркери ввічливості на кшталт «будь ласка», проте у мові їх небагато. Крім того, як справедливо зазначає С.Ю. Тюріна, універсальними засобами ввічливості є не лише клішовані фрази, але й такі позитивно забарвлені слова, як : *“fine”, “nice”, “good”, “kind”, “very well”* [62, с. 2]. Зрештою, більшість лінгвістичних одиниць набувають ознаки ввічливості у конкретному контексті і, як уже було сказано вище, реалізують принцип ввічливості різною мірою. Таким

чином, у «шкалі ввічливості» питальні висловлювання будуть розташовуватися у наступному порядку (приклади розташовано у низхідному порядку від менш ввічливих до більш ввічливих форм питальних висловлювань):

1. *"Tell me, did you mention this affair to my sister?"* [84, с. 214]. – «Скажи мені, ти розповів про цей випадок моїй сестрі?» [82, с. 328].
2. *"Doesn't she know?"* [85, с. 250]. – «А хіба вона не знає?» [83, с. 187].
3. *"Does she complain to you?"* [84, с. 150]. – «Вона скаржиться вам на мене?» [82, с. 234].
4. *"True, but we shouldn't always have what we want: it spoils the best of us, doesn't it?"* [84, с. 151]. – «Авжеж, та ми не повинні завжди мати те, що хочемо: це псує найкращих із нас, хіба не так?» [82, с. 234].
5. *"This will be your luggage, I suppose?"* [85, с. 143]. – «Це, мабуть, ваші речі?» [83, с. 105].
6. *"I wonder if she remembers them?"* [85, с. 155]. – «Цікаво, чи вона їх іще пам'ятає?» [83, с. 114].
7. *"We shall like to know how is he?"* [84, с. 65]. – «Ми хочемо знати, як його здоров'я.» [82, с. 99].
8. *"Can you tell me whether it is actually true that Mr. Rochester has asked you to marry him?"* [85, с. 402]. – «Будь ласка, скажіть мені, чи то правда, що містер Рочестер попросив вашої руки?» [83, с. 303].
9. *"I was only going to ask if you had painted it yourself."* [84, с. 26]. – «Я лише збирався запитати, чи ви її власноруч намалювали.» [82, с. 41].
10. *"Will you be so good as to tell me what you mean, Miss Wilson?"* [84, с. 42]. – «Чи не будете так люб'язні розповісти мені, що ви маєте на увазі, міс Вілсон?» [82, с. 66].

Отже, можемо зробити наступні висновки. Вироблені суспільством норми поведінки і форми поводження об'єднуються у системі, яку називають етикетом. Дотримання правил етикету під час неформального спілкування є важливою лінгвістичною та соціальною характеристикою як англійців, так і українців. Так, під час звертання в англійському етикетному мовленні використовуються соціальні

маркери “*Sir*”, “*Miss*”, “*Mrs*”, “*Mr*”; в українському – «пан», «пані», «добродію», «добродійко». Англійці вживають “*Excuse me*” перед тим, як потурбувати когось, та “*Sorry*” після того, як це вже було зроблено. Українці у таких випадках вживають слова-відповідники «*вибачте*» і «*пробачте*». Для привертання уваги в англійському етикетному мовленні вживаються вирази “*Pardon..?*”, “*I beg your pardon..?*”, “*Pardon me..?*”; в українському – «Дозвольте звернутися...», «Можна вас запитати (поросити)..?» Досить частотними є формули-замінники звертань, які будуються за моделлю “*чи не + Р (дієсл.)?*”. Крім того, в українській мові форми ввічливості чітко граматикалізовані, що передається за допомогою категорії числа та особи.

Універсальними засобами ввічливості є не лише клішовані фрази, але й такі позитивно забарвлені слова, як : “*fine*”, “*nice*”, “*good*”, “*kind*”, “*very well*”.

Реалізація принципу ввічливості у питальних висловлюваннях передбачає, перш за все, утримання від питань, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, сімейного становища, прибутків, роду занять, оцінок інших людей. Також не слід ставити питання, відповідь на які потребує знання точних фактичних даних.

Найменш ввічливими є наказові питання типу “*Tell me*”, “*I want you to tell me*”. Однак, категоричність спонукання значно пом’якшується завдяки використанню конструкцій на кшталт “*Can/Could you tell me..?*”, при цьому “*could*” звучить більш ввічливо та шанобливо, оскільки передбачає невисловлену вголос фразу «якщо вам це не завдасть клопоту».

Поширеною формою вираження питального мовленнєвого акту є розділове питання, у першій частині якого мовець висловлює певну думку, а у другій запитує співрозмовника щодо неї. Декларативне питання є більш сильною формою пом’якшення імперативного компоненту за рахунок можливості додавання вставних модальних слів та фраз на кшталт “*perhaps*”, “*of course*”, “*maybe*”, “*surely*”, “*I suppose*”, “*I think*”, “*I imagine*”, “*I hope*”, «Мені здається», «Я вважаю», які призначені для пом’якшення визначеності та прямолінійності, що здатні призвести до зіткнення думок.

До найбільш ввічливих форм вираження ввічливості відноситься непряме питання, а також «питання у питанні». Крім того, надійним способом реалізації принципу ввічливості слугує вираження комунікативного наміру його здійснити. Графічне зображення “шкали ввічливості” питальних висловлювань наведено у Додатку А.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У ПЕРЕКЛАДІ

Художній переклад – це переклад творів художньої літератури, тобто вид художньої творчості. Із точки зору перекладознавства, будь-який переклад характеризується категоріями еквівалентності та адекватності. Так, під еквівалентним художнім перекладом прийнято розглядати переклад художнього твору іноземною мовою, здійснюваний перекладачем із відтворенням, максимально наближеної до оригіналу, форми. Адекватним художнім перекладом дослідники називають переклад художнього твору засобами іноземної мови, здійснюваний перекладачем із метою відтворення єдності змісту оригіналу, враховуючи цілі тексту-джерела та зберігаючи ідіостиль автора.

2.1. Методологія наукового дослідження: функції, види, підходи

Для теорії та практики перекладу, як і для низки інших галузей знань, важливим залишається питання методів досліджень. Для будь-якого наукового дослідження обов'язковим критерієм вважається правдивість отриманих результатів. Недостовірні дані можуть призвести до помилкових висновків. Саме тому для кожного конкретного дослідження слід обирати такий набір прийомів дослідження, який буде задовольняти попередньо визначені завдання. Обрання конкретних методів дослідження залежить, переважно, від характеру фактичного матеріалу, умов і мети конкретного дослідження. Серед науковців прийнято розрізняти всезагальний, загально науковий та конкретно-науковий методи.

Метод (грец. *methodos*) – це спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя, сукупність прийомів, операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. У найбільш загальному розумінні, метод – це шлях або спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати [105].

Основними ознаками методу є те, що об'єкти, процеси чи явища розглядаються у взаємозв'язку та взаємообумовленості, динаміці та розвитку, а також у перетворенні постійних кількісних змін у якісні, які викликають різкі

переходи від одного стану до іншого у властивих внутрішніх протиріччях, боротьбі протилежностей [105].

Зважаючи на постійний розвиток перекладознавства як науки виникає потреба залучати до дослідження різні підходи до перекладознавчого аналізу, проблему яких досліджують багато науковців (Л. Коломієць, В. Коптілов, А. Науменко, М. Зеров, О. Чередниченко та ін.). Оскільки переклад розглядається, як результат взаємодії двох культур і літератур, то вчені виокремлюють лінгвістичний та літературний підходи, перший із яких спирається на відмінність мовних систем та стилістики, другий – на зіставленні текстів, які мають власні літературні традиції та норми.

Як переконують дослідники, ще із самого початку закладення підвалин у формуванні перекладознавчих методик учені вважали, що художній переклад – це мистецтво, оскільки тут потрібно якомога точніше й повніше передати засобами іншої мови зміст оригіналу, зберігши, при цьому, всі його стилістичні й виразні особливості.

О. Приймачок зазначає, що на той час (кінець XIX – початок XX століття) більшість перекладачів працювала інтуїтивно, не маючи чітких орієнтирів для створення фахового перекладу, і тільки їхній письменницький хист міг підказати цікаві шляхи до подолання мовного бар'єру та розв'язання суто перекладацьких проблем [за 105]. Такий метод ґрунтується на відтворенні семантичних і стилістичних особливостей художнього тексту згідно із системою оригіналу та авторським задумом.

Т. Шмігер вважає даний період критико-теоретичним, оскільки критика формулювала перші теоретичні твердження, а головним науковим жанром того часу була рецензія. Розглядаючи та аналізуючи переклади, рецензенти зробили чимало для визначення загальних перекладацьких закономірностей. Терміносистема та перекладознавчий аналіз відображають рівень загального розвитку літературознавства.

О. Фінкель запропонував *лінгвостилістичну концепцію* перекладу, у межах якої виокремлено три види перекладу – прозовий нехудожній, прозовий художній та віршовий. Це велике досягнення для українського перекладознавства, адже було

запропоновано напрями майбутніх досліджень щодо часткових теорій перекладу, вперше цілісно розглянуто науково-технічний переклад, сформульовано поняття перекладацької множинності та досліджено явище автоперекладу [за 105].

Після Другої світової війни відбувалося, так зване, становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті. Саме тоді констатуємо посилення мовознавчого аспекту у теорії перекладу. Так, Г. Кочур у загальних рисах представив концепцію історії українського художнього перекладу, а М.Т. Рильський продовжив традиції перекладознавчої школи М. Зерова. Подальші перекладознавчі дослідження останньої чверті ХХ століття виділено в окремий період – перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань [за 105].

Значним досягненням у 60-х роках стало новаторство В. Коптілова, яке полягало у тому, що він запропонував здійснювати перекладознавчий аналіз на фонетичному, лексичному, морфологічному, ритмічному та синтаксичному рівнях. Його ідеї продовжував О.І. Чередниченко, який, у свою чергу, наголошував на існуванні контексту автора і контексту перекладача.

Великим внеском у розгляд цього питання є праці Л.В. Коломієць, яка запропонувала *інтерпретативний, герменевтико-онтологічний, діалектикоорганічний, креативний, структурно-формалістичний, психолінгвістичний та неоформалістичний підходи* [99].

У дослідженні Т. Шмігерра пропонується *інтерпретаційно-культурологічний підхід*, який поєднує у собі розгляд ідей та образів у системі твору, автора чи літературної традиції; вивчення перекладацького контексту, перекладацького циклу (за концепцією М. Новикової); дослідження перекладу в системі цільової літератури і культури. Пропонований підхід орієнтується на макросистему перекладу в контексті цільової культури, історії, літератури, враховуючи, при цьому, особливості індивідуального стилю перекладача [за 105, с. 76].

Також автор наголошує на *лінгвостилістичному* підході, який включає суто мовний аналіз оригіналу і перекладу із залученням лінгвістичних методів дослідження. Цей підхід має на меті зіставлення першотвору з перекладами; аналіз відтворення мовних засобів оригіналу і перекладу, зокрема стилістичних елементів

образності й наочності, просодичних, лексичних, граматичних, композиційних особливостей вихідного тексту. Лінгвостилістичний підхід охоплює широкий спектр можливих методів проведення аналізу, серед яких – структурний метод зі своїми підвидами опозиційного, компонентного, дистрибутивного й трансформаційного аналізу, контекстуальний, семантико-синтаксичний аналіз, а також кількісні методи зіставного дослідження [за 105, с. 76].

2.2. Методика проведення наукового дослідження

До загально наукових методів науковці відносять широке розмаїття, як теоретичних, так і прикладних методів досліджень. Під час написання дипломної роботи ми послуговувалися такими загальнонауковими методами дослідження: аналіз, синтез, наукова індукція, дедукція. Аналіз (грец. *analysis* – розклад, розчленування) – це метод пізнання, який полягає у тому, що предмет вивчення умовно або практично поділяється на складові елементи, тобто на частини об'єкта, певні ознаки, властивості тощо. Кожна частина чи риса досліджуються, як частина цілого [105]. Зазначений метод був використаний при опрацюванні теоретичного матеріалу та у практичному розділі з метою дослідження рис майстерності перекладача.

Синтез (грец. *synthesis* – сполучення, складання) – метод, який є наслідком об'єднання окремих частин предмета в єдине ціле, дозволяє встановити зв'язок між ними і пізнати предмет, як єдине ціле. Зазначений метод сприяв згрупуванню практичного матеріалу під час дослідження. Методи аналізу та синтезу тісно пов'язані між собою та становлять єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини занурення у його сутність науковцями прийнято розглядати аналіз і синтез різного роду (зворотний або елементарно-теоретичний; прямий або емпіричний; структурно-генетичний).

Наукова індукція (лат. *inductio* – наведення) – це перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу роблять висновок відповідно до класу вцілому. У нашому дослідженні цей метод слугував узагальненню висновків при розгляді окремих особливостей перекладацьких рис.

Дедукцією (лат. *deductio* – виведення) називають метод використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ, формою наукового пізнання, через яку висновок про окремий елемент з великої кількості робиться на основі знань про властивості всієї кількості. Зазначений метод слугував для визначення перекладацьких трансформацій, які було використано при перекладі питальних речень художньої літератури.

Серед загальнонаукових методів окрему групу складають методи емпіричного дослідження: порівняння, опис. Порівняння – один із найпоширеніших методів пізнання. Це процес установлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Вчені вважають успішним метод порівняння у разі, якщо під час його застосування виконуються такі вимоги: порівнюватися можуть лише такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність; порівняння має здійснюватися за найбільш важливими, суттєвими ознаками [105]. Під час нашого дослідження завдяки зазначеному методу зіставлялись індивідуальні риси творчої майстерності перекладачів при відтворенні етикетних форм англомовних питальних речень. Порівняння завжди є важливою передумовою узагальнення. За допомогою порівняння інформацію про об'єкт можна отримати двома шляхами: безпосередній результат порівняння (первинна інформація); результат опрацювання первинних даних (вторинна або похідна інформація) [105].

Описовий метод – фіксування різними засобами результатів дослідження та накопичення нового емпіричного знання. Під час опису характеризуються суттєві і несуттєві сторони об'єктів. Як загальнонауковий метод опис найчастіше застосовується при вивченні одиничних, індивідуальних об'єктів, щоб отримати про них найбільш повні і точні відомості. Цей метод застосовувався при аналізі перекладу питальних речень англійською мовою.

Зіставний метод (контрастивний, типологічний) – це сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки. Цей метод застосовується до вивчення будь-яких мов –

споріднених і неспоріднених. Як і описовий метод, він спрямований на вивчення сучасного (або певного) стану мови. Основним предметом його є дослідження структури мови в її подібних і відмінних рисах. Цей метод допоміг розглянути особливості МО і МП та визначити їхні відмінності на різних мовних рівнях.

Метод контент-аналізу посідає особливе місце у системі методів другого етапу дослідження, оскільки він допомагає дати інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники. Суть методу полягає в знаходженні і виокремленні в тексті певних смислових понять, одиниць аналізу, які становлять інтерес для дослідника, а також визначенні частотності їхнього застосування в тексті, залежно від змісту. Цей метод дозволив визначити частотність використання перекладачем тих чи тих перекладацьких трансформацій.

У процесі наукового дослідження вагоме значення також належить поняттю аргументування – це логічний процес, сутність якого полягає в тому, щоб довести істинність власних суджень за допомогою інших суджень (тобто аргументів, доказів). Аргументація досягає мети, якщо сформульовано предмет доказу слушно і коректно підібрано аргументи.

Отже, серед розмаїття підходів та методик перекладознавчого аналізу не існує єдиного універсального способу. Усебічний аналіз може бути здійснено лише комплексно у загально філологічному розрізі, до чого ми, власне, і вдалися у нашому дослідженні.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

Важливість вивчення прийомів відтворення інтерогативних конструкцій загалом та їх етикетних форм зокрема визначається не лише тим ключовим положенням, яке займає питання у процесі комунікації, але й прагматичними аспектами міжособистісного спілкування, в основі яких лежить принцип ввічливості або його відсутність. Загалом, дослідженню прагматичних особливостей перекладу присвячено чимало праць, авторами яких є Л.С. Бархударов [2], А.А. Барченков [3], М.П. Брандес та В.І. Провоторов [8], Є.В. Бреус [9], Л.Л. Вагапова [10], Д.А. Гусаров [17], Т.А. Казакова [22], В.Н. Комісаров [25], А.Л. Коралова [26], Е.М. Кузнєцов [30], В.Л. Лисенко [33], Дж. Ліч [78], Дж.Л. Мей [79], А. Нойберт [39], А.В. Паршин [44], А.Е. Рицарева [49], А.Д. Швейцер [71] та інші.

Як відомо, вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності є однією з найголовніших вимог, що висувуються до перекладу, адже вона передбачає відтворення комунікативного ефекту вихідного тексту й тому зумовлює виокремлення саме того його аспекту, який є основним в умовах цього комунікативного акту [56]. Крім того, забезпечення прагматичної еквівалентності є вимогою міжмовної мовленнєвої діяльності, а також нормативною вимогою, завдяки якій і оцінюється результат діяльності перекладача [23, с. 25].

Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що для перекладача дуже важливим є уміння виділити у висловлюванні головне, а також зуміти передати це головне засобами своєї рідної мови. Так, в етикетному питальному висловлюванні ввічливість є засобом підтримання належного рівня у стосунках, проявом особистої культури мовця тощо. Проте, в англійській та українській мовах засоби вираження ввічливості дещо відрізняються, що у першу чергу зумовлюється відмінностями у поняттях етикетного спілкування, структурними особливостями двох мов, а також особливостями ідеостилу перекладача. Крім того, перекладач повинен дбати про те, аби належним чином виділити у кожній фразі центральний елемент думки. С.С. Толстой називає цей центральний елемент по-різному: ударним елементом, смисловим предикатом, центром комунікації [61, с. 14]. Відомо, що думка автора

нерідко подається в ескізного, завуальованому вигляді. Відтак, перекладач повинен дешифрувати такі фрази, читати підтекст, аби зробити його зрозумілим читачеві, при цьому використовуючи засоби ввічливого вираження думок, намірів тощо. Тобто, адекватний переклад неможливий за умов невідомої інтенції мовця, а також незнання особливостей прагматичних значень англійського питального речення [56].

Таким чином, завдання перекладу – це не тільки точне викладення думок, що передаються мовою оригіналу, а й відтворення засобами мови перекладу всіх особливостей стилю і форми оригіналу. Отож, вимоги до перекладача поділяються на дві групи: вимоги, пов'язані з розумінням тексту, що перекладається, та вимоги, безпосередньо пов'язані із передачею зрозумілого [61, с. 17].

Як відомо, англійська та українська мова є прикладами двох різних типів мов – аналітичної та синтетичної. У мовах з аналітичною будовою логіка мислення носія найяскравіше виявляється у зовнішньому оформленні висловлювань, у граматичному навантаженні окремих елементів, що створюють цілісну панораму повідомлення. У синтетичних мовах, навпаки, логіка найчастіше виявляється у внутрішньому зв'язку у слові [19, с. 4].

Саме тому ми вбачаємо доцільним розглянути особливості відтворення питальних речень як у контексті лексико-граматичних трансформацій, так і способів вираження різних мовленнєвих актів, основні особливості яких були розглянуті у підрозділі 2.2 даного дослідження.

3.1. Використання перекладацьких трансформацій під час перекладу англомовних питальних висловлювань

Коли мова йде про народи, які стоять на одному рівні культури, можна стверджувати, що всі ті почуття, явища та думки, які відомі одному народу, відомі й іншим, а тому вони можуть бути виражені засобами їх мови. Звідси виходить:

- 1) все, що можна виразити однією мовою, можна передати й іншою, і тому переклад можливий;

- 2) переклад-калькування неможливий, оскільки часто характер однієї мови (побут, історія, етикет) не відповідає характеру іншої мови [56].

Наприклад:

“Oh - oh! And I'm to labour away till then, am I? And to keep all these fellows hard at it besides? Well, well!” [84, с. 38]. – «Ох, лишенько! А доти я маю гарувати, як віл, та ще й заставляти до роботи цих парубків? Ну-ну!» [82, с. 60].

У даному прикладі застосовано прийом компенсації. За С.С. Толстим, до цього прийому особливо часто вдаються тоді, коли в оригіналі зустрічається народне мовлення, приказки, прислів'я, ідіоматичні звороти та інші вирази, що мають своє специфічне забарвлення [61, с. 17]. Проте, як видно із прикладу, ідіоматичне звучання може надаватися і реченню у перекладі. Так, англійський вигук *“Oh - oh!”* передано за допомогою суто українського висловлювання *«Ох, лишенько!»*, фразове дієслово *“to labour away”* відтворено із використанням ідіоматичного звороту *«гарувати, як віл»*, нейтральне *“fellows”* передано за допомогою діалектного *«парубки»*. Крім того, синтаксична структура висловлювання у перекладі ускладнюється за рахунок об'єднання двох простих речень в одне.

Надалі вважаємо за необхідне наголосити на тому, що переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій, до яких у першу чергу слід віднести перебудову речення, тобто зміну його структури, а також різноманітні заміни – як синтаксичного, так і морфологічного та лексичного порядку. Велике значення мають додавання та вилучення одного або декількох слів, а також трансформації конкретизації та генералізації значення. Граматичні трансформації зумовлюються різними причинами – як суто граматичного, так і лексичного характеру. У багатьох випадках обидва види трансформацій так тісно переплітаються, що трансформації носять лексико-граматичний характер [31, с. 7]. У наступних прикладах ми продемонструємо використання зазначених трансформаційних прийомів у перекладі:

“What other things? Can you tell me some of them?” [85, с. 32]. – «Через що? Ви можете сказати мені.» [83, с. 23].

“Well, nurse, how is she?” [85, с. 30]. – «Ну, як вона?» [83, с. 21].

“Now, ma’am, am I a fool?” [85, с. 201]. – «Ну то що? Може, я дурень?» [83, с. 149].

“Well, then, with Miss Temple you are good?” [85, с. 85]. – «Значить, на уроках міс Темпл ти стаєш чемною дівчиною?» [83, с. 61].

Так, у першому прикладі застосовано прийом перебудови синтаксичної структури речення із питальної на стверджувальну. При цьому принцип ввічливості було порушено, оскільки, як зазначалося у попередніх розділах роботи, питальні висловлювання на кшталт *“Can/Could you?”* якнайкраще слугують підтриманню належного рівня етикетності. На нашу думку, доцільніше було б перекласти це речення так: *«Через що? Чи могли б ви сказати мені?»*.

У другому та третьому прикладі спостерігаємо прийом вилучення із перекладу слів *“nurse”* та *“ma’am”*, що, на нашу думку, також порушує принцип ввічливості, оскільки звертання до співрозмовника на ім'я або з використанням відповідного соціального маркера підпорядковується вимогам етикетного спілкування. Зауважимо, що під час перекладу третього речення було застосовано синтаксичну трансформацію членування речення на два. Четвертий приклад також демонструє використання декількох перекладацьких трансформацій, а саме вилучення слова *“well”*, конкретизацію *«на уроках»* та додавання слова *«дівчинкою»*. Синтаксична структура речення-оригіналу відтворюється аналогом у перекладі.

Цікавими прикладами застосування зазначених вище лексико-граматичних трансформацій із дотриманням принципу ввічливості є наступні речення:

“What the deuce is to do now?” [85, с. 171]. – *«Ще тільки цього бракувало!»* [83, с. 127].

“Helen, you witch, do you know that you've entailed upon me the curses of all my friends?” [84, с. 99]. *«Гелено, чаклунко, ти знаєш, що накликала на мене обурення всіх моїх друзів?»* [82, с. 153].

Так, у першому прикладі застосовано трансформацію перебудови синтаксичної структури речення, яка із питальної змінюється на окличну, таким чином автоматично знімаючи навантаження зі співрозмовника, оскільки висловлювання

набуває експресивно забарвленої, а не питальної форми. Також із перекладу вилучено ненормативне для етикетного спілкування слово “*deuce*”.

У другому прикладі застосовано прийоми конкретизації та генералізації, тобто вибору вужчого та ширшого за семантичним наповненням відповідника, що яскраво демонструє різницю між висловлюванням мови оригіналу та його перекладом: загальна тональність українського речення набагато м’якша за рахунок перекладу емоційно-забарвлених “*you witch*” та “*curses*” словами «чаклунка» та «обурення». У першому випадку застосовано прийом конкретизації, у другому – генералізації. Саме тому можна зробити висновок про високий рівень ввічливості, що відтворюється в українському перекладі, хоча сама суть висловлювання у більшій мірі слугує реалізації функції докору. Синтаксична структура речення у перекладі залишається незмінною.

Одним із сучасних питань теорії перекладу є вирішення проблеми перекладної еквівалентності, співвідношення змісту оригіналу, перекладу та мовних засобів, які виражають цей зміст. Зауважимо, що у рамках цієї проблеми досить цікавим є питання про передачу значень синтаксичних структур, що входять у зміст оригіналу, тобто про типологію перетворення структури речення при перекладі. Вивчення типології синтаксичних перетворень речення під час перекладу дозволяє встановити основні тенденції у передачі синтаксичних значень. Збереження синтаксичних значень саме по собі не є і не може бути завданням перекладача. Разом із тим аналіз перекладів свідчить як про наявність у них різних типів синтаксичних перетворень, так і про існування тенденції до синтаксичного паралелізму [37, с. 1]. При вирішенні будь-яких перекладацьких завдань, що не є конкретно синтаксичними (лексичних, прагматичних та ін.), перекладач може нехтувати синтаксичним значенням вихідної синтаксичної структури, тобто значенням як глибинної, так і поверхневої структур. Будь-які зміни в синтаксичній структурі перекладу, у порівнянні з вихідною, при збереженні глибинної структури речення можуть бути представлені як перекладацькі синтаксичні трансформації [56].

Додамо, що усі типи синтаксичних трансформацій, що здійснюються в англо-українських перекладах, поділяються на три групи: внутрішні, зовнішні та міжфразові [60, с. 8].

Звертаючись до запитання загального характеру, що є питальним реченням з інвертованим порядком слів, мовець очікує від співрозмовника лише підтвердження чи заперечення думки, до того ж стверджувальна або заперечна відповідь є для нього однаково ймовірною. Наприклад:

“Jane, are you ready?” [85, с. 438]. – «Джейн, ти готова?» [83, с. 331].

“And is that right, sir?” [84, с. 23]. – «А хіба це правильно, сер?» [82, с. 35].

У наведених прикладах застосовано прийом так званої “нульової трансформації” завдяки тому, що в мові оригіналу та у мові перекладу існують хоча й не ідентичні, але паралельні синтаксичні структури, і при цьому зберігається комунікативна функція такого запитання. З огляду на рівень етикетності даних висловлювань, можемо відмітити їх нейтральність, що тяжіє до виявлення ввічливості за рахунок звертання до співрозмовника на ім'я у першому випадку та використання ввічливого соціального маркера “*sir*” у другому. З контексту відомо, що мовці знаходяться у координативних відносинах.

З позиції відтворення принципу ввічливості цікавим є наступний приклад:

“Do you like him? Is he generally liked?” [85, с. 159]. – «Він вам подобається? Взагалі його люблять?» [83, с. 117].

З огляду на загальну тематику – дане висловлювання цілком можна віднести до невивічливих, оскільки мовець втручається в особисту сферу співрозмовника, задаючи досить відверте та пряме питання. Проте, у наступному реченні мовець сам себе виправляє, узагальнюючи суть свого питання та відводячи основну роль загалу (“*generally*” – «взагалі»), таким чином знімаючи комунікативне навантаження попереднього висловлювання. До того ж, не можна не відзначити цікавий лексичний прийом, застосований перекладачем: заміна перекладу дієслова “*like*” з «*подобається*» на «*люблять*». Тим самим друга частина висловлювання набуває більшої емоційності, ніж перша, у якій мав місце акт втручання та персоніфікації.

Загальні питальні речення з неінвертованим порядком слів звучать як некатегоричний підсумок мовця щодо того, що було почуто або побачено ним раніше. Наприклад:

“Then you don't intend to keep the picture?” [84, с. 25]. – «Тож ви не маєте наміру лишити картину собі?» [82, с. 39].

“The name, then, of that gentleman, is Mr. St. John Rivers?” [85, с. 520]. – «Отже, того джентльмена звуть містер Сент-Джон Ріверз?» [83, с. 396].

У наведених реченнях за допомогою використання часток *«тож»* та *“отже”* при перекладі виникає своєрідний підсумок щодо побаченого мовцем, а завдяки питальній формі речення передається його прохання підтвердити свої висновки. У першому прикладі застосовано прийом додавання слова *«собі»*. Лексичне наповнення другого прикладу відповідає вимогам ввічливості як в оригіналі, так і у перекладі за рахунок використання етикетних слів *«джентльмен»*, *«містер»* та повного імені персонажу – *«Сент Джон Ріверз»*. Додамо, що з позиції лексико-граматичних трансформацій у даному реченні було застосовано прийом перестановки, оскільки слово *“отже”* перемістилося із другої позиції на першу.

Задля вираження питальності та передачі різноманітних відтінків модальності при перекладі англійських загальних питальних речень українською мовою вживають такі частки: *«чи»* (*«а чи»* – більш ввічлива форма), *«хіба»* (*«хіба не»* – більш ввічлива форма), *«невже»*, *«що»*, *«як»*, *«га»*, *«ну»* тощо. Зауважимо, що використання модальних часток є важливим способом пом'якшення категоричності висловлювання, особливо у порівнянні із констатуючими чи наказовими висловлюваннями, що є найменш ввічливими. Наприклад:

“Can it be you, Jane? – she asked, in her own gentle voice.” [85, с. 122]. – «Невже це Джейн? – запитала вона своїм м'яким голосом.» [83, с. 89].

“Have I furnished it nicely?” [85, с. 554]. – «Хіба не чудово я обставила його?» [83, с. 422].

“Has it other furniture of the same kind within?” [85, с. 190]. – «А чи знайдуться в ній ще такі думки?» [83, с. 141].

Так, у першому реченні застосовано прийом вилучення займенника “you” та перестановку слів “she asked” – «запитала вона». У другому реченні застосовано прийом перестановки прикметника “nicely” з кінця речення у середину. Необхідно звернути увагу, що у двох останніх прикладах перекладач надає українському реченню більш ввічливого звучання, ніж є в оригіналі, за рахунок використання наведених вище більш ввічливих відповідників «хіба не» та «а чи», що свідчить про ширший діапазон вираження ввічливості в українській мові, ніж в англійській.

Особливий інтерес становлять розділові питання, які здатні виконувати декілька функцій, зокрема функцію підтримування контакту між співрозмовниками, встановлення кола спільних інтересів, виявлення ввічливості та солідарності. При перекладі розділових запитань можуть з'являтися частки «хіба», «чи» у поєднанні із запереченням «не». Наприклад:

“It's a pity, isn't it?” [84, с. 229]. – «Прикро, чи не так?» [82, с. 345].

“This is delightful, isn't it?” [84, с. 226]. – «Це чудово, чи не так?» [82, с. 341].

Під час перекладу наведених прикладів був використаний прийом вилучення дієслова “is”, оскільки такий буквалізм не є характерним для української мови. Вживання часток «хіба», «чи» у поєднанні із запереченням «не» якнайкраще слугує реалізації максими великодушності, оскільки допомагає сформулювати припущення, що не переобтяжує співрозмовника.

Як відомо, комунікативне призначення спеціальних питальних речень полягає в отриманні нової інформації. Саме питальні компоненти здатні позначати цілі категорії предметів, ознак та обставин, під які можуть бути підведені різноманітні факти дійсності. Вони не називають осіб та предметів, але вказують на них у формі запитання. Хоча загалом спеціальні питання не відповідають етикетним функціям, ввічливість у їх відтворенні досягається за рахунок різних лексичних та стилістичних прийомів. Наприклад:

“What the deuce is it to me whether Miss Eyre be there or not?” [85, с. 183]. – «А що мені до вашої міс Ейр?» [83, с. 135].

“How do they know that I go there?” [84, с. 52]. – «До речі, звідки вони знають, що я туди ходжу?» [82, с. 80].

На нашу думку, у першому прикладі перекладач вдало продемонстрував відтворення питального висловлювання з урахуванням принципу ввічливості. Так, із перекладу вилучено ненормативний вираз “*What the deuce*”, а також фразу “*be there or not*”. Таким чином, спеціальне питання було перетворене на риторичне, а у висловлюванні дотримано максимуму згоди, тобто відмову від конфліктної ситуації.

У другому прикладі було застосовано прийом додавання прийменникового сполучення «до речі», який значно пом’якшує прямоту питального висловлювання, слугуючи дотриманням принципу ввічливості у перекладі.

Досить ефективно реалізують принцип ввічливості альтернативні питальні речення, які, хоча й виражають запит про одну чи більше інформаційних складових, потенційно закладених у структурі речення, надають адресатові, як мінімум, два варіанти відповіді, таким чином, розширюючи межі його особистої комунікативної свободи. Буквальна альтернатива у питальних реченнях із зіставно-протиставним значенням зазвичай передається українською мовою альтернативним питальним реченням, де члени альтернативи поєднуються розділовим сполучником «чи» або членуються на два окремі речення. Наприклад:

“*Were you coming to see us, or only passing by?*” [84, с. 250]. – «Ви приїхали побачитися з нами чи просто проїжджали мимо?» [82, с. 372].

“*Would you like to drink, or could you eat anything?*” [85, с. 25]. – «Можже, ви хочете пити? А може, ви голодні?» [83, с. 18].

Задля дотримання принципу ввічливості в українському перекладі використовуються модальні вислови «можже» та «а може», що з’явилися у перекладі внаслідок застосування перекладацької трансформації додавання. Зауважимо, що, загалом, другий приклад має вищий рівень етикетності як за семантичними, так і за лексичними ознаками. По-перше, у ньому йдеться про виявлення уваги до потреб співрозмовника, а по-друге, – використовуються клішовані ввічливі форми “*Would you*” та “*Could you*”.

Важливо зауважити, що з точки зору перекладу речення поділяються на такі:

- 1) що перекладаються дуже близько до тексту;
- 2) що перекладаються за допомогою зміненого порядку слів;

- 3) що потребують при перекладі часткової синтаксичної та лексичної зміни;
- 4) що потребують повної як синтаксичної, так і лексичної перебудови;
- 5) особливо складні речення [56].

Пропонуємо розглянути усі перераховані вище випадки, при цьому звертаючи особливу увагу на реалізацію та відтворення принципу ввічливості.

Так, речення, які перекладаються майже дослівно, зустрічаються рідко. Наприклад:

“Is it you, Mr. St. John? – cried Hannah.” [85, с. 511]. – *«Це ви, містере Сент-Джон? – зукнула Ганна.»* [83, с. 389].

“Shall you come down to the drawing-room after dinner?” [85, с. 343]. – *«Ви прийдете до вітальні по обіді?»* [83, с. 258].

У першому реченні застосовано прийом нульової трансформації. Принцип ввічливості дотримано за рахунок використання соціального маркера *“Mr.”* та звертання до співрозмовника на ім'я – *“St. John”*. У другому прикладі застосовано незначну трансформацію генералізації. Словникове значення фразового дієслова *“come down”* – *«спускатися», «опускатися»* [87, с. 270]. Натомість у перекладі використано слово із ширшою семантикою – *«приходити»*.

Друга категорія – це речення, які потребують зміни відповідних компонентів оригіналу у перекладі за умови збереження еквівалентних слів. Це речення переважно інформаційного характеру, в яких чітко акцентується той чи той компонент:

“It's Sunday today, isn't it?” [84, с. 94]. – *«Сьогодні ж неділя, чи не так?»* [82, с. 145].

“It was last Monday night, somewhere near midnight?” [85, с. 682]. – *«Це було увечері в понеділок, десь біля опівночі?»* [83, с. 520].

Так, в обох прикладах змінений порядок слів досягається за рахунок використання трансформації перестановки: у першому прикладі *“today”* із середини речення переставляється на початок, а в другому – складові словосполучення *“Monday night”* в оригіналі переставляються між собою у перекладі: *«увечері в понеділок»*.

До третьої категорії речень, що потребують при перекладі часткових змін у лексиці та синтаксисі, відносяться, головним чином, інвертовані речення:

“But what have I done to deserve so magnificent a creature?” [84, с. 107]. – «*I що я зробив, аби заслужити таке щастя?*» [82, с. 165].

“You never shall go: you have not consented, have you, Jane?” [85, с. 633]. – «*Ти не поїдеш туди. Ти ж відмовилася. Правда, Джейн?*» [83, с. 483].

У першому прикладі застосовано прийом генералізації – словосполучення *“magnificent a creature”* перекладається узагальненим «*щастя*». При цьому інвертований порядок слів речення-оригіналу у перекладі не відтворюється, замість цього використовується підсилювальна частка «*таке*». У другому прикладі використано декілька трансформацій: вилучено прислівник *“never”* та застосовано прийом антонімічного перекладу, а саме формальної позитивації, у відтворенні *“not consented”* як «*відмовилася*». Завдяки цьому дотримується максима згоди або некатегоричності. Синтаксична структура у перекладі спрощується за рахунок членування складного речення на три простих.

Речення четвертого типу – це ідіоматичні речення, у яких сполучення компонентів носить немотивований характер. Для адекватного перекладу таких висловлювань необхідно цілком відійти від їх структури та лексичного оформлення, повністю зрозуміти інтенцію мовця та відтворити її засобами рідної мови. Наприклад:

“And I must cross it with silver, I suppose?” [85, с. 300]. – «*I я маю позолотити вашу?*» [83, с. 224].

“And was that the head and front of his offending?” [85, с. 188]. – «*I це все, чим він завинив?*» [83, с. 139].

Так, з контексту першого прикладу відомо, що діалог проходить між головною героїнею та ворожкою. Відтак, інтенційний зміст висловлювання полягає у пропозиції заплатити гроші за ворожіння. В українській мові існує еквівалент – позолотити руку. Саме завдяки цьому стає можливим адекватний переклад. Проте, зауважимо, що під час перекладу висловлювання *“I suppose”* було вилучено, тоді як у першому розділі дослідження йшлося про те, що, на думку В. Сухаревої, вставні

звороти на кшталт «Мені здається», «Я вважаю» і т. ін. пом'якшують визначеність та прямолінійність, що здатні призвести до зіткнення думок [59]. Саме тому ми можемо стверджувати, що в українському перекладі принцип ввічливості не дотримано.

У другому прикладі семантична структура сталої фрази “*head and front*” дає змогу зрозуміти, що йдеться про логічну вичерпну множину, яка дозволяє перекладачеві узагальнити дане поняття до простого «*все*».

Речення п'ятого типу – це речення, складні у всіх відношеннях, тобто довгі, заплутані, перевантажені деталями та підрядними реченнями. При перекладі доводиться перебудовувати їх синтаксис, замінювати цілі вирази або ж розбивати фразу на окремі речення:

“Would you wait twenty or fifteen – in vague uncertainty and suspense – through all the prime of youth and manhood – and marry at last a woman faded and worn as I shall be – without ever having seen me from this day to that?” [84, с. 210]. – «Зараз ви в розквіті сил, та уявіть, що буде за двадцять років, коли вам доведеться одружитися з літньою жінкою, – та й чи ж будете ви чекати мене?» [82, с. 322].

“But, Gilbert, can you really derive no consolation from the thought that we may meet together where there is no more pain and sorrow, no more striving against sin, and struggling of the spirit against the flesh; where both will behold the same glorious truths, and drink exalted and supreme felicity from the same fountain of light and goodness – that Being whom both will worship with the same intensity of holy ardour – and where pure and happy creatures both will love with the same divine affection?” [84, с. 212]. – «Гілберте, невже вас не втішає та думка, що ми можемо зустрітися там, де немає ніякого болю і горя, ніякої боротьби з гріхом чи з тілом, де ми обоє споглядатимемо Бога та питимемо безмежне щастя із того ж самого джерела світла й добра, де чисті й щасливі істоти почуватимуть один до одного божисту любов?» [82, с. 325].

У першому з наведених прикладів повністю змінено синтаксичну структуру та лексичне наповнення висловлювання за рахунок використання низки лексико-граматичних трансформацій: членування початку речення-оригіналу та його

наступну перестановку у середину та кінець речення-перекладу, вилучення слів та словосполучень “fifteen”, “in vague uncertainty and suspense” та “at last”, генералізації значення словосполучень “all the prime of youth and manhood”, “faded and worn”, додавання слів «зараз», «уявіть», «доведеться». Перестановка фрази “Would you wait” із початку речення у кінець вбачається недоречною з урахуванням принципу ввічливості, оскільки таким чином початок висловлювання набуває характеру констатива, а інтенційний зміст, що полягає власне у запитуванні, відсувається на другий план. Натомість у підрозділі 1.1 даного дослідження йшлося про те, що будь-яке ствердження вважається неввічливим.

Під час перекладу другого прикладу значних синтаксичних перебудов застосовано не було, проте використано наступні трансформації: вилучення слів та словосполучень “but”, “struggling of the spirit”, “supreme”, “and”, “the same”, додавання слів «ми», «почуватимуть», словосполучення «один до одного», конкретизацію значення “will behold” – «споглядатимемо», “glorious truths” – «Бога», генералізацію та заміну числа іменника у парі слів “fountain” – «джерела». З огляду на дотримання принципу ввічливості у перекладі зауважимо, що вилучення частки “but” не є доречним, оскільки позбавляє українське речення додаткового засобу пом’якшення категоричності.

Окремо слід сказати про те, що однією з ввічливих форм вираження думок мовця є так зване риторичне питання, яке поєднує прагматичні значення питання і ствердження. Їх етикетність пояснюється тим, що, за С.П. Бевзенко, вони не потребують відповіді [4, с. 39]. Відтак, не завдають дискомфорту співрозмовникові:

“How could it be otherwise, when Helen, at all times and under all circumstances, evinced for me a quiet and faithful friendship, which ill-humour never soured, nor irritation never troubled?” [85, с. 118]. – «А хіба могло бути інакше, адже Гелен завжди і за будь-яких умов виявляла до мене таку тиху і щиру прихильність, що її не могли зруйнувати ні дрібні непорозуміння, ні навіть роздратування?» [83, с. 86].

“But could anyone be in love with me? – that’s the question.” [84, с. 105]. – «Але хіба вийде за мене такого якась дівчина?» [82, с. 163].

Так, для дотримання принципу ввічливості у перекладі першого речення використано препозитивну сполучникову частку «а» в поєднанні із часткою «хіба», що в даному випадку створює комунікативне навантаження риторичного питання. Крім того, застосовано наступні трансформації: генералізацію у відтворенні слів “friendship” як “прихильність”, “sour” як «зруйнувати» та “ill-humour” як «непорозуміння», додавання слів «дрібні» та «навіть». Трансформація перестановки застосовується для перенесення словосполучення “never troubled” із кінця речення у середину.

У перекладі другого прикладу форма риторичного питання також створюється за рахунок використання комбінації часток «але» та «хіба». Серед застосованих трансформацій можемо відзначити наступні: конкретизація значення словосполучення “be in love” – «вийде за мене», додавання слів «дівчина» і «такого», вилучення фрази “that’s the question”. З позиції відтворення принципу ввічливості зазначимо, що вважаємо вилучення із перекладу фрази “that’s the question” недоречним, оскільки даний вислів є прямим вказівником риторичного питання, яке, як було сказано, є ввічливою формою вираження думок. Проте, рівень етикетності речення-оригіналу та перекладу збалансовується за рахунок додавання підсилювального слова «такого», у результаті чого семантичний зміст фрази «за мене такого» слугує відтворенню максими скромності.

Слід зазначити, що допоміжні елементи на кшталт “you know”, “you see”, “I wonder” виконують сполучну функцію у мовленні, зменшують категоричність питального речення та дуже часто функціонують як етикетні формули ввічливості, коли мовець намагається не нав’язувати слухачеві свою думку та перекладаються лексичними відповідниками «розумієте», «знаєте», «бачите», «цікаво» тощо. Наприклад:

“Well, you know, I don't vouch for the truth of it – indeed, far from it – but haven't you heard?” [84, с. 41]. – «Ну, знаєте, я не поручусь за достовірність цього, – але хіба ви не чули?» [82, с. 65].

“How far are we on our road now, I wonder?” [85, с. 144]. – “Цікаво, де ми зараз?” [83, с. 105].

Так, у першому прикладі допоміжні етикетні елементи “*you know*” та “*I wonder*” відтворено за допомогою їх перекладацьких відповідників «знаєте» та «цікаво». Крім того, у першому прикладі застосовано трансформації заміни теперішнього часу (“*I don't vouch*”) майбутнім («я не поручусь») та вилучення фрази “*indeed, far from it*”, що дещо збіднює українське речення з огляду на відтворення принципу ввічливості, оскільки, як зазначалося, вставні елементи слугують пом'якшенню категоричності висловлювання. У другому прикладі застосовано перестановку допоміжного елемента “*I wonder*” з кінця речення на початок, вилучення словосполучення “*on our road*” та дієслова “*are*”, а також узагальнення значення словосполучення “*how far*”. Зауважимо, що перестановка допоміжного елемента “*I wonder*” – «Цікаво» з кінця речення на початок зумовлює вищий рівень виявлення ввічливості в українському перекладі, оскільки таким чином мовець відразу встановлює етикетну тональність спілкування.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Усе, що можна виразити однією мовою, можна передати й іншою. Те ж стосується й етикетних форм питальних висловлювань, адекватний переклад яких неможливий без лексико-граматичних трансформацій, до яких у першу чергу слід віднести перебудову речення, перестановки, заміни синтаксичного та лексичного порядку, додавання та вилучення одного або декількох слів, прийоми компенсації, конкретизації та генералізації значення, а також антонімічного перекладу. Так, дотриманню принципу ввічливості слугує перебудова прямих питальних конструкцій на розповідні та окличні, внаслідок чого висловлювання набуває експресивно-окличної, а не питальної форми, тим самим знімаючи комунікативне навантаження із співрозмовника. Високий рівень етикетності також забезпечується внаслідок перебудови спеціальних питань на риторичні. Суттєвий вплив на загальний рівень ввічливості у перекладі питальних речень має трансформація додавання слів та словосполучень на кшталт «до речі», «може», «а може», «цікаво», «знаєте», «бачите», «мабуть», «хіба», «хіба не», «а хіба», «а чи», які значно пом'якшують прямоту висловлювань. Крім того, трансформація додавання часток «хіба», «чи» у поєднанні із запереченням “не” якнайкраще слугує реалізації максими

великодушності, оскільки допомагає сформулювати припущення, що не переобтяжує співрозмовника. Додавання звертань до співрозмовника на ім'я або з використанням соціальних маркерів на кшталт «джентльмен», «містер» і т. ін. також підтримують належний рівень ввічливості. Значну роль відіграє трансформація вилучення із перекладу слів, словосполучень та фраз, що порушують основи етикетного спілкування: “*deuce*”, “*What the deuce*”, “*What the devil*” тощо. Прийоми конкретизації та генералізації значення дозволяють оперувати семантичним наповненням слів та словосполучень, передаючи ті відтінки значень, що більше слугують вимогам етикетного спілкування. Антонімічний переклад із формальною позитивацією слугує відтворенню максими згоди, оскільки передає стверджувальні, а не заперечні форми. Кількісні підрахунки способів відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням лексико-граматичних трансформацій наведено у додатку Г.

3.2. Відтворення етикетних форм питальних висловлювань з позиції теорії мовленнєвих актів

Для адекватної передачі комунікативної інтенції автора оригіналу перекладачеві нерідко доводиться застосовувати у процесі перекладу прагматичну адаптацію вихідного тексту. У цьому контексті слід зазначити, що одним із проявів специфічності прагматичної організації мовленнєвого спілкування є широке використання непрямих мовленнєвих актів, які, як уже зазначалося, виникають внаслідок транспонування висловлювань одного комунікативно-прагматичного типу у незвичну для них область використання [29, с.1]. Власне питальні висловлювання як комунікативно-функціональний тип утворюють формально-синтаксичну єдність, що здатна до експансії прагматичних значень інших модально-інтенційних висловлювань [67, с. 2].

У межах тематики даної роботи пропонується розгляд особливостей відтворення ввічливості у питальних мовленнєвих актах в українському перекладі англійської літератури. Необхідність вивчення способів перекладу етикетних питальних висловлювань з прагматичної точки зору продиктована численними

помилками у передачі мовленнєвих актів, неправильна інтерпретація яких нерідко призводить до значних непорозумінь.

Услід за В.І. Карабаном вважаємо, що з точки зору перекладу можна виділити такі види співвідношень між видами мовленнєвих актів одного типу в різних мовах:

- 1) мовленнєвий акт одного виду в мові-джерелі відповідає мовленнєвому акту того ж виду в цільовій мові;
- 2) мовленнєвий акт певного виду в мові-джерелі відповідає мовленнєвому акту іншого виду в цільовій мові;
- 3) прямий мовленнєвий акт відповідає непрямому мовленнєвому акту чи навпаки [24, с. 361].

Відтак, розглянувши питальні речення у функціональному аспекті, що передбачає їх поділ на загальні, альтернативні, спеціальні та розділові, можна шляхом порівняльного аналізу встановити відповідність чи невідповідність кожного з вищезазначених типів пропозицій при перекладі. Однак, такий підхід дасть можливість порівняти лише формально-синтаксичний рівень структури речень вказаних типів і встановити їх подібність чи розбіжність у перекладі. Оскільки питальне речення є синкретичною мовною одиницею, вважаємо за доцільне поєднати формально-синтаксичний та комунікативно-прагматичний рівні аналізу структури речень-транспонентів та їх перекладацьких відповідників. Останній рівень аналізу передбачає передусім визначення комунікативно-інтенційного змісту пропозицій, які зазнають прагматичного транспонування та встановлення змін, що їх зазнає ілокутивна сила відповідних пропозицій.

Зазначимо, що ілокутивна сила висловлювань, які зазнають прагматичного транспонування при перекладі, може змінюватися у двох основних напрямках: послаблюватися або посилюватися [24, с. 363]. Порівнявши прагматичні трансформації, що їх при перекладі зазнають речення із структурою загального питання, помічаємо наступне:

1. Один непрямий мовленнєвий акт може змінюватись іншим непрямым мовленнєвим актом з тією ж ілокутивною силою:

“I suppose, then, your heart has been weeping blood?” [85, с. 454]. – «*Мабуть, твоє серце обливалось сльозами?*» [83, с. 344].

У наведеному прикладі демонструється відтворення непрямого мовленнєвого акту висловлення ввічливого припущення непрямым актом з такою ж ілокутивною силою. Етикетність наведеного прикладу забезпечується не лише ілокутивною силою, але й використанням вставного висловлювання *“I suppose”* – «*мабуть*», призначеного для пом'якшення визначеності та прямолінійності. Наступні речення також є прикладами етикетних питальних висловлювань, що виконують функцію підтримання контакту та запрошення, тобто є метакомунікативами як в оригіналі, так і у перекладі:

“Well, sir?” [84, с. 187]. – «*Сер?*» [82, с. 289].

“Would you like to come in?” [84, с. 48]. – «*Чи не бажаєте зайти?*» [82, с. 76].

Зазначимо, що належний рівень етикетності у наведених мовленнєвих актах також забезпечується за рахунок лексичного маркера ввічливості *“sir”* та використання формули *“Would you like..?”*.

2. Один непрямий мовленнєвий акт може замінюватися іншим непрямым актом з дещо іншою ілокутивною силою:

“Will you let me have the child then, without the money?” [84, с. 161]. – «*А якщо я заберу дитину, а гроші полишу тобі?*» [82, с. 249].

Тут англійське речення виражає непрямий мовленнєвий акт ввічливого прохання, а українське – умову. Проте, у перекладі ілокутивна сила висловлювання та рівень його ввічливості прирівнюється до оригіналу за рахунок використання частки «а» та маркера умови «якщо». Таким чином, перекладач позбувається категоричності та відтворює максимум згоди.

“Would you take it away and leave me here alone?” [84, с. 255]. – «*І що ж, її ви заберете, а мене покинете тут саму?*» [82, с. 377].

У даному прикладі питальне висловлювання виражає здивування, а у перекладі відтворюється непрямым мовленнєвим актом вираження докору за рахунок використання інверсії та наголошенні на слові «її», а також створення ефекту протиставлення, що вводиться часткою «а». Таким чином, відбувається порушення

максими скромності. На нашу думку, відтворенню принципу ввічливості у більшій мірі слугує такий переклад: *Тож ви її заберете і лишите мене тут саму?*».

3. Прямий мовленнєвий акт з однією ілокутивною силою може замінюватися на непрямий мовленнєвий акт з іншою ілокутивною силою:

“Will you not forgive me, then?” [84, с. 229]. – «*Невже ти не вибачиш мені?*» [82, с. 345].

У даному випадку англійське речення є прямим квеситивом, оскільки відтворює ввічливий запит інформації. Додамо, що ввічливість виражається як у загальній тематиці (вибачення), так і у використанні форми *“Will you..?”* та засобу пом'якшення категоричності *“then”*. В українському перекладі активізується додаткове значення здивування, на що вказує використання слова «*невже*».

Розглянемо наступний приклад:

“Is Mr. Huntingdon a good man?” [84, с. 81]. – «*Хіба містер Гантингтон хороший чоловік?*» [82, с. 124].

Так, англійське речення є прямим мовленнєвим актом квеситива, тоді як у перекладі активізується значення вираження сумніву та недовіри, що підтверджується доданим елементом «*хіба*». Таким чином, у перекладі порушено максимум симпатії. На нашу думку, доцільніше було б перекласти це речення так: «*Чи хороший чоловік містер Гантингтон?*».

Слід сказати, що серед зазначеного типу мовленнєвих актів з пропозиційною структурою загального питання особливої уваги в перекладацькому аспекті потребують питально-заперечні речення, які, на думку О. Єсперсена, є повними синонімами загальних питань з точки зору їх формулювання [18, с. 374]. Такі речення при перекладі зазнають наступних прагматичних трансформацій:

1. Заміна одного непрямого мовленнєвого акту іншим з однією і тією ж ілокутивною силою:

“Forgive me, Helen! But may we not still meet as friends?” [84, с. 209]. – «*Пробачте мені, Гелено! Але хіба ми не можемо зустрічатись як друзі?*» [82, с. 321].

Наведене англійське речення та його переклад виражають непрямий мовленнєвий акт ввічливого прохання. Максимально високий рівень етикетності даних висловлювань забезпечується використанням універсальних маркерів ввічливості *“Forgive me”* – «Пробачте мені» та модального дієслова *“may”*.

У наступному прикладі виражено ввічливе запрошення:

“Can't you both go?” [84, с. 32]. – «Хіба ви обоє не можете піти з нами?» [82, с. 50].

Зауважимо, що український переклад має вищий ступінь етикетності за рахунок використання частки «хіба», що є важливим засобом пом'якшення категоричності висловлювання, а також додавання словосполучення «з нами», що створює ефект єдності зі співрозмовником та зменшує психологічну дистанцію між комунікантами.

Варіанти ввічливого прохання та їх відтворення проілюстровано і в наступних двох прикладах:

“Can't you tell him I'm indisposed?” [84, с. 75]. – «Чи не могли б ви сказати йому, що в мене болить голова?» [82, с. 114].

“But can't you ring and send them?” [84, с. 153]. – «А чи не можете ви подзвонити і послати за ними когось іншого?» [82, с. 238].

Так, високий рівень ввічливості відтворюється у перекладі за рахунок використання формул «чи не..?» та «а чи не..?». Зауважимо, що переклад першого прикладу більше слугує реалізації ввічливого мовленнєвого акту завдяки умовній формі висловлювання, що створюється додаванням частки «б».

2. Один непрямий мовленнєвий акт замінюється іншим непрямим актом з дещо іншою ілюкутивною силою:

“He hates cats, I dare say, as cordially as he does old maids – like all other gentlemen. Don't you, Mr. Markham?” [84, с. 14]. – «Він ненавидить котів, причому так само щиро, як і старих дів. Чи не так, містере Маркгам?» [82, с. 20].

Так, в англійському реченні використовується непрямий мовленнєвий акт припущення, у перекладі – непрямий мовленнєвий акт вираження іронії щодо співрозмовника, що ставить під сумнів адекватність відтворення речення-оригіналу з урахуванням вимог принципу ввічливості, оскільки виявлення іронії є порушенням

максими симпатії. Крім того, у перекладі випущено засіб пом'якшення категоричності та своєрідного вибачення – фразу “*I dare say*”, а також фразу “*like all other gentlemen*”, що також пом'якшує суть висловлювання, оскільки надає узагальнення, тим самим спрямовуючи ілокутивну силу висловлювання не лише на конкретного співрозмовника, а на людей у цілому. На нашу думку, доцільніше було б перекласти це речення так: «*Насмілюся сказати, що він ненавидить котів так само щиро, як і старих дів – зрештою, як і усі джентльмени. Правда, містере Маркгам?*».

3. Заміна непрямого мовленнєвого акту прямим з тією ж ілокутивною силою:

“*Isn't it a shame, Mrs. Huntingdon?*” [84, с. 152]. – «*Ото вже сором, пані Гантингтон!*» [82, с. 237].

Так, у наведеному прикладі англійське речення вжито у непрямому мовленнєвому акті вираження докору, а українське – у прямому експресиві. Варто зауважити, що такий переклад питального мовленнєвого акту не завжди є доречним з позиції відтворення принципу ввічливості, оскільки у даному випадку в англійському реченні емоція передається завуальовано, тоді як в українському перекладі відтворюється прямо, експресивно, тим самим порушуючи максимум такту. У світлі сказаного вважаємо, що доцільнішим є такий варіант перекладу наведеного речення: «*Хіба не сором, місіс Гантингтон?*».

Порушення принципу ввічливості спостерігаємо і в наступному прикладі:

“*Am I not right, nurse?*” [84, с. 132]. – «*А ви як гадаєте?*» [82, с. 206].

Наведене англійське речення виражає зацікавлення у думці співрозмовника непрямым способом, намагаючись підтвердити чи спростувати висловлене судження. В українському перекладі питання виражено прямо, при цьому відбувається втручання в особисту сферу співрозмовника та порушення максимум такту. Крім того, з перекладу вилучено звертання “*nurse*”, що також порушує норми етикету. Саме тому ми вбачаємо доречним запропонувати такий варіант перекладу наведеного речення: «*Хіба не так, сестро?*».

Серед прагматичних трансформацій, пов'язаних з непрямыми інтерогативними висловлюваннями зі структурою спеціального питання, спостерігаємо такі:

1. Заміна одного непрямого мовленнєвого акту іншим непрямым з тією ж ілокутивною силою:

“Well, Mr. Markham, what is it?” [84, с. 48]. – «Ну, містере Маркгам, у чому справа?» [82, с. 75].

Так, в обох варіантах висловлювання вжито непрямий мовленнєвий акт встановлення контакту, заохочення співрозмовника розпочати бесіду. Вступний елемент *“well”* – «ну» пом'якшує прямоту спеціального питання, звертання до співрозмовника на ім'я та з використанням шанобливого соціального маркера *“Mr. Markham”* – «містере Маркгам» підтримує належний рівень етикетного спілкування.

У наступному прикладі як англійське, так і українське речення вжито у непрямому мовленнєвому акті умовляння:

“Why can't you be gentle and good, as you were last time?” [84, с. 137]. – «Чому ти не можеш бути такою ж ніжною і доброзичливою, як останнього разу?» [82, с. 213].

З точки зору перекладу можемо стверджувати, що українське речення цілком відповідає прагматиці оригіналу. Позитивна тональність обох речень забезпечується використанням слів *“gentle”* – «ніжною» та *“good”* – «доброзичливою».

2. Заміна одного непрямого мовленнєвого акту іншим непрямым з дещо іншою ілокутивною силою:

“What is it that constitutes virtue, Mrs. Graham?” [84, с. 17]. – «А що таке доброчесність, місіс Грем?» [82, с. 24].

Так, наведене англійське речення виражає риторичне питання, а українське – риторичне питання із введенням емпатичної частки «а». Звертання до співрозмовника на ім'я та з використанням шанобливого соціального маркера *“Mrs. Graham”* – «місіс Грем» підтримує належний рівень етикетного спілкування.

“What in the world do you mean, Eliza?” [84, с. 40]. – «І взагалі, що ви маєте на увазі, Елізо?» [82, с. 64].

Наведений приклад є особливо цікавим варіантом надання більш ввічливого звучання реченню у перекладі. Як бачимо, в оригіналі висловлювання виступає у

ролі непрямого мовленнєвого акту вираження докору або навіть обурення, тоді як українському реченню перекладач надав м'якшого звучання за рахунок введення спеціальних засобів пом'якшення категоричності – «*i*» та «*vзагалі*», а також вилучення експресивного підсилювального звороту “*in the world*”, таким чином представивши результат перекладу у вигляді непрямого мовленнєвого акту зацікавлення думкою співрозмовника, спонукання до продовження бесіди.

3. Заміна непрямого мовленнєвого акту прямим із тією ж ілокутивною силою:

“*How will he greet me, I wonder?*” [84, с. 84]. – «*Як він привітається зі мною?*» [82, с. 130].

У даному прикладі непрямий мовленнєвий акт вираження зацікавлення в оригіналі відтворюється прямим квеситивом у перекладі, оскільки фраза “*I wonder*”, що пом'якшує категоричність висловлювання та передає вторинне значення зацікавлення, була вилучена. Таким чином, у перекладі принцип ввічливості не дотримано. На нашу думку, доцільніше було б перекласти це речення так: «*Цікаво, як він привітається зі мною?*».

Розглянемо наступний приклад:

“*What! So bitter?*” [84, с. 124]. – «*Оце розгнівалася!*» [82, с. 193].

Наведене англійське висловлювання, виражене непрямим експресивом в оригіналі, передається прямим експресивом у перекладі. З огляду на дотримання принципу ввічливості, такий переклад не є доречним, оскільки прямий експресив передає значення констатації, а значить – категоричності, що є порушенням норм етикетного спілкування. Натомість, пропонуємо такий переклад наведеного речення: «*Лишенько! Так погано?*».

Слід наголосити, що важливим з точки зору прагматичної адаптації перекладу є розділове питання. Прагматичний зміст таких висловлювань залежить, передусім, від їх інтонаційного контуру. Слід відзначити, що власне питальну функцію інтерогативні висловлювання з розділовою структурою виконують лише за умови висхідного тону розділової частини. За умови низхідного тону вони слугують ввічливою формою вираження мовленнєвого акту повідомлення [29, с. 4]. Проте, як показують результати проведених досліджень, при низхідному тоні розділове

питання може виражати низку непрямих мовленнєвих актів, які у відповідному контексті слугують реалізації принципу ввічливості, а саме: оцінку, підтримання контакту, припущення.

Непрямі мовленнєві акти, що виражаються інтерогативними висловлюваннями та мають структуру розділового питання, зазнають при перекладі таких трансформацій:

1. Заміна одного непрямого мовленнєвого акту іншим непрямим актом з тією ж ілюкитивною силою:

“I should be obliged to take time, sir, before I could give you an answer worthy of your acceptance: a present has many faces to it, has it not?” [85, с. 184]. – *«Перш ніж відповісти на це запитання, сер, мені необхідно поміркувати: подарунки бувають різні, чи не так?»* [83, с. 137].

“Now you think you will win, don't you?” [84, с. 157]. – *«Ви гадаєте, що переможете, чи не так?»* [82, с. 243].

Не зважаючи на те, що у наведених прикладах питальні висловлювання є констативами, вони виражають додаткове значення ввічливого припущення, що слугує відтворенню максими великодушності. Про це свідчать не лише граматичні маркери *“has it not?”*, *“don't you?”* – *«чи не так?»*, але й лексичні показники на кшталт *“sir”*, *“could”*, вислови *“be obliged”* та *“worthy of your acceptance”*, що відтворює максимум схвалення. Зауважимо, що у перекладі першого прикладу зазначені вислови було вилучено, що значно знижує рівень етикетності питального висловлювання. На нашу думку, доцільніше було б перекласти це речення так: *«Я була би щиро вдячна, сер, якби мала трохи часу це обміркувати, перш ніж дати гідну вас відповідь. Подарунки бувають різні, чи не так?»*.

Наступні два приклади демонструють відтворення непрямих мовленнєвих актів запрошення та встановлення контакту такими же непрямыми мовленнєвими актами у перекладі:

“I like company when I'm walking out – don't you?” [84, с. 241]. – *«Мені подобається мати компанію, коли виходжу на прогулянку, – а вам?»* [82, с. 362].

"You are my little friend, are you not?" [85, с. 329]. – «Адже ви мій маленький друг, чи не так?» [83, с. 247].

Так, у першому прикладі мовець виражає зацікавлення у думці співрозмовника, таким чином повідомляючи про своє бажання та не завдаючи клопоту, пов'язаного із його здійсненням. У другому прикладі висловлювання виконує метакомунікативну функцію, встановлює контакт із співрозмовником для подальшої взаємодії. У перекладі ця функція посилюється за рахунок додавання узагальнюючого слова «адже».

2. Заміна непрямого мовленнєвого акту іншим непрямым актом з дещо іншою ілюкутивною силою:

"I wish somebody that was worthy to possess her would come and take her away – don't you, Frederick?" [84, с. 229]. – «Хотіла б я, щоб узяв її заміж гідний чоловік, – ти часом не хочеш, Фредеріку?» [82, с. 346].

Слід відзначити, що в оригіналі питальне висловлювання виражає власне позицію мовця та зацікавлення у думці співрозмовника щодо сказаного, тоді як у перекладі відтворюється непрямий мовленнєвий акт пропозиції, що, на нашу думку, не є доречним ні з точки зору відтворення комунікативного навантаження діалогу, ні з точки зору дотримання норм етикету, оскільки запитання про особисте життя та переваги співрозмовника порушують основні засади ввічливості та максимуму такту. Ми вважаємо, що доцільніше було б перекласти це речення так: «Хотіла би я, аби якийсь гідний чоловік приїхав та забрав її – а ти, Фредеріку?».

Розглянемо наступний приклад:

"I have surely not been dreaming, have I?" [85, с. 402]. – «I ви певні, що це не сон?» [83, с. 303].

У наведеному прикладі речення в оригіналі виражає запит підтвердження істинності думок мовця, тоді як у перекладі актуалізується значення вираження недовіри. На нашу думку, такий переклад не є адекватним з точки зору дотримання принципу ввічливості, оскільки англійське висловлювання відтворює максимум скромності, вираження недовіри до себе, а в українському реченні критика

висловлюється на адресу співрозмовника. Саме тому ми пропонуємо наступний варіант перекладу наведеного речення: *«Мені ж це не наснилося, правда?»*.

3. Заміна непрямого мовленнєвого акту прямим з іншою ілокутивною силою і навпаки:

“You don’t hesitate to take a place at my side, do you?” [85, с. 330]. – *«Ви вагаєтеся, сідати біля мене чи ні?»* [83, с. 248].

Зазначимо, що у реченні-оригіналі непрямий мовленнєвий акт сумніву відтворюється прямим актом квеситива у перекладі, що, на нашу думку, дещо збіднює прагматичний потенціал українського висловлювання та не передає певну гамму мовленнєвих відтінків та переживань літературного персонажу. Щодо дотримання принципу ввічливості у перекладі, зазначимо, що у порівнянні з прямим мовленнєвим актом квеситива вираження сумніву є більш ввічливим з огляду на пом’якшення категоричності висловлювання.

“She’s a rare one, is she not, Jane?” [85, с. 333]. – *«Таких гарних, як вона, мало. Правда, Джейн?»* [83, с. 250].

Наведене англійське висловлювання виражає непрямий мовленнєвий акт оцінки, а у перекладі відтворюється за допомогою складного мовленнєвого акту, перша частина якого виражає прямий констатив, а друга – метакомунікатив. З огляду на ступінь еквівалентності перекладу можемо стверджувати, що український відповідник цілком відповідає комунікативно-прагматичному змісту оригіналу. Крім того, у прикладі дотримано максимум схвалення.

“Half of them detestable and the rest ridiculous, and all incubi – were they not, mama?” [85, с. 268]. – *“Половина з них були огидні, решта – смішні, а всі разом – просто жахливі. Чи не так, мамо?”* [83, с. 200].

Як і в попередньому прикладі, англійське висловлювання виражає непрямий мовленнєвий акт оцінки, а у перекладі відтворюється за допомогою складного мовленнєвого акту, перша частина якого виражає прямий констатив, а друга – метакомунікатив. Зазначимо, що зміст першої частини наведеного висловлювання не відповідає принципу ввічливості за своєю змістовністю, оскільки репрезентує негативну оцінку навколишнього світу, таким чином порушуючи максимум

схвалення. Додамо, що переклад речення цілком відповідає оригіналу з позиції змісту.

Окрім розглянутих способів відтворення непрямих мовленнєвих актів прямими та навпаки, необхідно зупинитися на перекладі питальних висловлювань іншими прямими актами. У ході дослідження було встановлено, що етикетні питальні висловлювання можуть бути виражені квеситивом, директивом, констативом, експресивом, пропозивом-менасивом та метакомунікативом. Пропонуємо розглянути наступні приклади, які дозволили дійти вище викладених висновків.

1. Відтворення питальних висловлювань квеситивом:

“Is this the first time you have left your parents to come to school, my little girl?” [85, с. 63]. – *«Батьки тебе прислали до школи вперше?»* [83, с. 45].

У наведеному прикладі актуалізується значення запиту інформації, вираженого у ввічливій формі за рахунок використання лагідного звертання *“my little girl”*, що виражає максимум симпатії. Зауважимо, що вилучення даного звертання із перекладу позбавляє висловлювання ввічливого забарвлення. Тому вбачаємо доцільним запропонувати такий варіант перекладу: *«Чи вперше ти поїхала від батьків до школи, моя дівчинко?»*.

“Shall I find Rose at home, do you think?” [84, с. 242]. – *«Як ви гадаєте, застану я Розу вдома?»* [82, с. 362].

Етикетність даного висловлювання забезпечується використанням фрази *“do you think?”* – *«Як ви гадаєте..?»*. Перестановка апеляції до співрозмовника на початок речення дозволяє зробити висновок про вищий рівень ввічливості українського перекладу, оскільки комунікативний зміст висловлювання, а саме звертання до співрозмовника за інформацією, стає ударним елементом.

“Would you like to go to school?” [85, с. 33]. – *«Ви б хотіли ходити у школу?»* [83, с. 24].

У наведеному прикладі належний рівень етикетності забезпечується за рахунок використання ввічливого кліше *“Would you like..?”*. Щодо відтворення, то, на нашу думку, доречнішим було б використання форми *«Чи не хотіли б ви...»*, яка слугує відтворенню більш ввічливого питання.

2. Відтворення питальних висловлювань директивом:

“Well, Helen?” – said I, putting my hand into hers.” [85, с. 104]. – *«Продовжуй, Гелен, – сказала я, взявши її за руку.»* [83, с. 75].

Так, англійське висловлювання у наведеному прикладі виражає прямий мовленнєвий акт метакомунікату, тоді як відтворюється директивним мовленнєвим актом. На нашу думку, такий прийом дещо знижує етикетний рівень речення, оскільки виражає прямий наказ щодо дій співрозмовника. Тому вважаємо доцільним запропонувати такий переклад: *«А далі, Гелен? – сказала я, взявши її за руку.»*

“Hold your tongue, will you?” [84, с. 157]. – *«Припніть язика, будь ласка!»* [82, с. 244].

Зауважимо, що дане висловлювання порушує принцип ввічливості з огляду на загальну тональність, оскільки виражає прямий наказ та несхвалення думок співрозмовника, тим самим порушуючи максимум схвалення. Проте, в українському перекладі використано універсальний маркер ввічливості *«будь ласка»*, який дещо пом'якшує категоричність висловлювання.

“Well, Jane Eyre, and are you a good child?” [85, с. 45]. – *«Скажи-но мені, Джейн Ейр, ти слухняна дівчинка?»* [83, с. 32].

Слід зазначити, що рівень ввічливості англійського речення у наведеному прикладі дещо перевищує український еквівалент, оскільки з перекладу вилучено вставні елементи, що пом'якшують категоричність – *“well”* та *“and”*.

3. Відтворення питальних висловлювань констативом:

“What will you say?” [84, с. 75]. – *«Що ти скажеш, ось у чому запитання.»* [82, с. 114].

У наведеному прикладі речення в оригіналі виражено мовленнєвим актом квеситива, а речення у перекладі – констативом. Зауважимо, що такий спосіб відтворення питального мовленнєвого акту є доцільнішим з позиції ввічливості, оскільки не ставить перед співрозмовником прямого запитання, а лише констатує його наявність.

"Of course, Mr. Hargrave; is he not my husband?" [84, с. 133]. – «Звичайно, містере Гаргрейв – адже це мій чоловік.» [82, с. 207].

У наведеному прикладі англійське речення виражено за допомогою складного питального мовленнєвого акту, який відтворюється констативом у перекладі. У такий спосіб рівень ввічливості висловлювання досягає вищого рівня, оскільки у перекладі не відтворюється розділове питання, що у даному випадку виражає докір на адресу співрозмовника.

4. Відтворення питальних висловлювань експресивом:

"Why did you startle me so?" [84, с. 35]. – «Ви мене так налякали!» [82, с. 56].

"Oh, Helen! Is it you?" [84, с. 165]. – «О, це ти, Гелено!» [82, с. 256].

У зазначених прикладах питальні висловлювання відтворено окличними експресивами, що значно підвищує рівень їх етикетності, оскільки співрозмовникові не ставиться жодного питання, а також не виникає потреби у додаткових поясненнях. Таким чином, створюється можливість обирати напрямок для подальшого розвитку діалогу.

5. Відтворення питальних висловлювань пропозивом-менасивом:

"Why not, sir? Don't you think I had better take advantage of the confession, and begin and coax and entreat – even cry and be sulky if necessary – for the sake of a mere essay of my power?" [85, с. 399]. – «А чому б і ні, сер? Як гадаєте, чи не варто витягнути з вас ще одне зізнання? От почну просити і благати, якщо доведеться, то й заплачу і розгніваюся, щоб випробувати свою владу над вами.» [83, с. 301].

Слід зазначити, що дане висловлювання не є етикетним з точки зору змісту та комунікативно-прагматичної мети – погрози для досягнення власних цілей. Проте, особливості його відтворення можуть слугувати прикладом вираження принципу ввічливості у перекладі. Так, у реченні використано лексичний маркер етикетного спілкування – звертання *"sir"* – *"сер"*, вилучено заперечну частку у фразі *"Don't you think..?"* – «Як гадаєте..?».

6. Відтворення питальних висловлювань метакомунікативом:

Як відомо, метакомунікатив або фатичний інтерогатив найповніше відтворює ввічливі форми. Запитання, які використовуються у метакомунікативних ситуаціях,

створюють необхідну тональність спілкування, активізують та зосереджують увагу співрозмовника [69, с. 13]. Підтвердженням цьому є наступні питальні висловлювання та їх переклад:

“How are you tonight, Helen?” [85, с. 108]. – «Як ти почувася, Гелен?» [83, с. 78].

У першому прикладі високий рівень етикетності досягається власне завдяки тематиці питання – виявлення уваги до співрозмовника та підтримання контакту. Як зазначалося у підрозділі 1.1 даного дослідження, питання про стан здоров'я є усталеною формою вираження англійської ввічливості.

“Now, my good fellow, how are you?” [85, с. 322]. – «Як ти, мій друже?» [83, с. 241].

У другому прикладі ввічливість забезпечується трьома аспектами: тематикою питання, звертанням *“my good fellow”* та вставним словом *“now”*, що виконує функцію своєрідного вступу до бесіди. Зауважимо, що в українському перекладі цей елемент відсутній, що дозволяє зробити висновок про неповне відтворення речення та навести такий варіант перекладу: «Тож як ти, мій друже?». За подібним зразком побудовано і наступне висловлювання:

“Oh, Robert! How do you do?” [85, с. 336]. – «О, Роберт! Як у вас справи?» [83, с. 252].

Так, принцип ввічливості дотримано за рахунок загальної тематики питання, звертання до співрозмовника на ім'я та використання вигуку *“Oh”*.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Для адекватної передачі комунікативної інтенції автора оригіналу перекладачеві нерідко доводиться застосовувати у процесі перекладу прагматичну адаптацію вихідного тексту. Одним із проявів специфічності організації мовленнєвого спілкування є широке використання непрямих мовленнєвих актів, які виникають внаслідок транспонування висловлювань одного комунікативно-прагматичного типу у незвичну для них область використання. З точки зору перекладу було виділено наступні способи відтворення мовленнєвих актів: мовленнєвий акт одного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом того ж виду в цільовій мові;

мовленнєвий акт певного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом іншого виду в цільовій мові; прямий мовленнєвий акт відтворюється непрямим мовленнєвим актом та навпаки. Зіставлення формально-синтаксичного та комунікативно-прагматичного рівнів аналізу структури питальних речень-транспонентів та їх перекладацьких відповідників дало змогу дійти висновку про те, що етикетні висловлювання зі структурою загального, питально-розділового, спеціального, та розділового питань відтворюються прямими та непрямими мовленнєвими актами з аналогічною або дещо іншою ілюкитивною силою. При цьому ступінь вираження ввічливості залежить від використання лексико-граматичних трансформацій додавання, вилучення та перестановки слів, що створюють підґрунтя для вираження максим такту, згоди, симпатії, скромності, схвалення та великодушності. Крім того, результати дослідження дозволили встановити, що етикетні питальні висловлювання можуть відтворюватися прямими мовленнєвими актами квеситива, директива, констатива, експресива, пропозива-менасива та метакомунікатива. Кількісні підрахунки способів відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням прагматичних трансформацій наведено у Додатках Д та Е.

ВИСНОВКИ

У роботі подано вирішення актуальної наукової задачі функціонування та відтворення етикетних форм англомовних питальних висловлювань українською мовою. Дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Вироблені суспільством норми поведінки та форми поводження об'єднуються у систему, яку називають етикетом. У суспільстві він функціонує у двох основних формах: мовленнєвій та немовленнєвій. Національна специфіка мовленнєвої поведінки виявляється при співставленні норм і традицій спілкування різних народів. Дотримання правил етикету при неформальному спілкуванні становить важливу лінгвістичну та соціальну характеристику мовленнєвої поведінки англіїців, які керуються правилом «не бути особистим». Вважається вкрай неввічливим виявляти власну ерудицію і взагалі безапеляційно стверджувати будь-що. В українському суспільстві етикет в цілому збігається із загальними вимогами ввічливості. Все, що в межах ввічливості, є етичним, неввічливість же – синонім неетичності.

2. Ввічливість є одним із тих соціальних феноменів, за допомогою яких міжособистісна взаємодія регулюється таким чином, аби вона протікала рівно, успішно та безконфліктно. Розкриваючи принцип ввічливості, Дж. Ліч вводить основні правила (максими) етикетної поведінки: максима такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії, які відтворюються у перекладі завдяки використанню лексичних, граматичних, лексико-граматичних та прагматичних трансформацій. Дослідження реалізації принципу ввічливості у питальних реченнях дало змогу дійти висновку про те, що найменш ввічливими є наказові питальні висловлювання, найбільш ввічливими – питання з використанням модальних дієслів “*Can/Could/Would/May*” та зворотів типу “*Will you be so good as..?*” разом з етикетними лексичними маркерами соціального статусу співрозмовника на кшталт “*sir*”, “*miss*”, “*Mrs*”, “*Mr*”. Достатньо поширеною формою вираження ввічливого питального мовленнєвого акту є розділове питання, а також загальне питання з неінвертованим порядком слів. Декларативне питання надає мовцю широкі можливості для вираження ступеня впевненості висловлюваного припущення за

рахунок введення у нього модальних модифікаторів. Також ввічливу форму має непряме питання та «питання у питанні». Вимоги етикетності українського перекладу зобов'язують дотримуватися інтенційного та формального вираження ввічливих питань оригіналу за рахунок прямого перенесення у текст перекладу або, за необхідності, адаптації чи коригування їх лексико-прагматичної структури у відповідності з правилами етикету.

3. Питальні речення є прямими формами вираження мовленнєвого акту запитання. Використовуючи ці конструкції, мовець засвідчує свою інтенцію щодо запиту інформації. Будь-яка мовленнєва дія є реалізацією певного наміру мовця, що реалізується у мовленнєвому акті. Мовленнєвий акт – це мінімальна одиниця спілкування, яка забезпечує мовленнєву діяльність та є мовленнєвою дією, що здійснюється засобами даної мови відповідно до принципів та правил мовленнєвого спілкування, зафіксованих у даному суспільстві. Провідне місце у теорії мовленнєвих актів займає категорія інтенційності, а також контекст та ситуація мовленнєвого акту. За характером прагматичного компонента виділяються: констативи (у 7.2% прикладів), промісиви (у 8.3% прикладів), менасиви (у 4.4% прикладів), перформативи (у 5.7% прикладів), директиви (директив-ін'юнктив (у 6.5% прикладів), директив-реквестив (у 9.1% прикладів), квеситива (у 38.3 % прикладів), експресиви (у 9.7% прикладів) та метакомунікативи (у 10.8% прикладів), які відтворюються з використанням прагматичних трансформацій та ідентифікації інтенції мовця.

У своїх первинних функціях запитання спрямоване на отримання конкретної інформації (у 38% прикладів), у вторинних – на підтримування контакту (у 3.75% прикладів), вираження прохання (у 7% прикладів), запрошення (у 4.25% прикладів), іронії чи роздратування (у 8.2% прикладів), радості (у 2.05% прикладів), здивування (у 7.1% прикладів), сумніву (у 4.3% прикладів), докору (у 6.15% прикладів), спонування (у 3% прикладів), пропозиції (у 6.85% прикладів), умовляння (у 3.35% прикладів), вираження зацікавлення (у 2.3% прикладів), припущення (у 3.7% прикладів). При цьому відбувається нейтралізація питального значення, яке відсувається на другий план, проте не зникає повністю через те, що закріплене у

структурі речення. Випадки використання висловлювань у невластивих їм прагматичних функціях вимагають диференційованого підходу, оскільки ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише у контексті, що й визначає особливості відтворення та вибору непрямого мовленнєвого акту для перекладу.

4. Адекватний переклад етикетних питальних висловлювань неможливий без використання перекладацьких трансформацій, у першу чергу таких як перебудова речення (у 11.4% прикладів), заміни (у 5.6% прикладів), додавання (у 25.9% прикладів) та вилучення (у 27.1% прикладів) одного або кількох слів, прийоми конкретизації (у 8.7% прикладів) та генералізації (у 13.5% прикладів) значення, а також антонімічного перекладу (у 7.8% прикладів). Так, суттєвий вплив на загальний рівень ввічливості під час перекладу питальних речень має трансформація додавання слів та словосполучень на кшталт *«до речі»*, *«може»*, *«а може»*, *«цікаво»*, *«знаєте»*, *«бачите»*, *«мабуть»*, *«хіба»*, *«хіба не»*, *«а хіба»*, *«а чи»*, що пом'якшують прямоту висловлювань. Крім того, додавання часток *«хіба»*, *«чи»* у поєднанні із запереченням *«не»* якнайкраще слугує реалізації максими великодушності, оскільки допомагає сформулювати припущення, що не переобтяжує співрозмовника. Додавання звертань до співрозмовника на ім'я або з використанням соціальних маркерів на кшталт *«джентльмен»*, *«містер»* і т. ін. також підтримують належний рівень ввічливості. Значну роль відіграє трансформація вилучення із перекладу слів, словосполучень та фраз, що порушують основи етикетного спілкування: *“deuce”*, *“What the deuce”*, *“What the devil”* тощо. Прийоми конкретизації та генералізації значення дозволяють оперувати семантичним наповненням слів та словосполучень, відтворюючи ті відтінки значень, що більше слугують вимогам етикетного спілкування. Антонімічний переклад із формальною позитивацією слугує відтворенню максими згоди, оскільки передає стверджувальні, а не заперечні форми.

Дотриманню принципу ввічливості з огляду на використання граматичних трансформацій слугує перебудова прямих питальних конструкцій на розповідні та окличні, внаслідок чого висловлювання набуває експресивно-окличної, а не

питальної форми, тим самим знімаючи комунікативне навантаження зі співрозмовника. Високий рівень етикетності також забезпечується внаслідок перебудови спеціальних питань на риторичні, які не вимагають відповіді, а значить – не завдають дискомфорту співрозмовникові.

5. З точки зору використання прагматичних трансформацій під час перекладу ввічливих питальних мовленнєвих актів було виявлено такі прийоми: мовленнєвий акт одного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом того ж виду в цільовій мові; мовленнєвий акт певного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом іншого виду в цільовій мові; прямий мовленнєвий акт відтворюється непрямим мовленнєвим актом та навпаки. Співставлення формально-синтаксичного та комунікативно-прагматичного рівнів аналізу структури питальних речень, утворених внаслідок транспонування висловлювань одного комунікативно-прагматичного типу в іншу область використання, а також їх перекладацьких відповідників дало змогу дійти висновку про те, що етикетні висловлювання зі структурою загального, питально-заперечного, спеціального, та розділового питань відтворюються прямими та непрямими мовленнєвими актами з аналогічною або дещо іншою ілокутивною силою у таких кількісних співвідношеннях: загальні питання відтворюються заміною непрямого мовленнєвого акту непрямим з аналогічною ілокутивною силою у 15.1% прикладів, з дещо іншою – у 10.65% прикладів, прямий мовленнєвий акт відтворюється непрямим у 7.6% прикладів; питально-заперечні питання відтворюються заміною непрямого мовленнєвого акту непрямим з аналогічною ілокутивною силою у 8.9% прикладів, з дещо іншою – у 8.2% прикладів, непрямий мовленнєвий акт відтворюється прямим у 5.75% прикладів; спеціальне питання – заміною непрямого мовленнєвого акту непрямим з аналогічною ілокутивною силою у 12.1% прикладів, з дещо іншою – у 6.75% прикладів, непрямий мовленнєвий акт відтворюється прямим у 3.8% прикладів; розділове питання – заміною непрямого мовленнєвого акту непрямим з аналогічною ілокутивною силою у 7.9% прикладів, з дещо іншою – у 7.55% прикладів, непрямий мовленнєвий акт відтворюється прямим у 5.7% прикладів. При цьому ступінь вираження ввічливості залежить від використання лексико-

граматичних трансформацій додавання, вилучення та перестановки слів, що створюють підґрунтя для вираження максим такту, згоди, симпатії, скромності, схвалення та великодушності.

6. Дослідження особливостей відтворення етикетних питальних висловлювань прямими мовленнєвими актами дозволяє стверджувати, що вони можуть відтворюватися квеситивом (у 63% прикладів), директивом (у 3.1% прикладів), констативом (у 4.6% прикладів), експресивом (у 10.5% прикладів), пропозивом-менасивом (у 0.4% прикладів) та метакомунікативом або фатичним інтерогативом (у 18.4% прикладів). При цьому ступінь вираження ввічливості залежить не лише від вибору мовленнєвого акту, але й від використання лексико-граматичних трансформацій додавання, вилучення, заміни та перестановки слів.

7. Аналіз фактичного матеріалу дослідження дозволяє зробити висновок про те, що відтворення питальних речень з урахуванням принципу ввічливості не скрізь є адекватним. Це спричинюється кількома факторами, а саме: недотриманням вимог комунікативно-прагматичної еквівалентності перекладу, невірним виділенням смислового предикату висловлювання та інтенції мовця, незнанням особливостей прагматичних значень англійського питального висловлювання, невірною інтерпретацією мовленнєвого акту та способів його відтворення, недоречним використанням лексико-граматичних трансформацій конкретизації, генералізації значення, перестановки, заміни, вилучення одного чи кількох слів, перебудови речення, а також особливостями ідіостилю перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Наукові праці

1. Абрамова Т.В. Национальная специфика культуры речевого общения в косвенных речевых актах. *Теоретическая и прикладная лингвистика*. 2000. Вып. 2. С.127 – 135.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 238 с.
3. Барченков А.А. Прагматическое содержание текста и его передача при переводе. *Общие и частные проблемы теории перевода*. М., 1989. 125 с.
4. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навч. посібник. К. : Вища школа, 2005. 270 с.
5. Беляева Е.И. Принцип вежливости в речевом общении (способы оформления Декларативных высказываний в английской разговорной речи). *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 12 – 16.
6. Беренштейн П.А., Шрамм А.Н. О логической форме вопроса и грамматических средствах его выражения. *Ученые записки Калининградского педагог.ин-та*. Вып.6. Калининград, 1959. С. 189-227.
7. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К: Рідна мова, 1998. 475 с.
8. Брандес М.П., Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 224 с.
9. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. М.: УРАО, 2000. 208 с.
10. Вакуленко Т.А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры: Дис...канд. филол. наук: 10.02.04. КГУ им. Т.Г.Шевченко. К., 1992. 204 с.
11. Вахнік Г.Г. До питань прагматики та семантики пермісивних типів висловлювань. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія*: Всеукр. зб. наук. пр. Черкаси: ЧІТІ, 2001. Число п'яте. С. 103 – 104.

12. Вострикова Е.С. Комплимент как одна из форм фатического общения: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». СПб., 2010. 17 с.
13. Гедз С.Ф. Використання питальних речень із метою впливу на діяльнiсну поведiнку адресата в умовах конфлiктної ситуацiї. *Наук. вісник Волинського державного у-ту ім. Л. Українки*. UTL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvvn/filolog/2007_3/6/4.pdf, 2007. С. 168 – 170.
14. Гедз С.Ф. Комуникативно-прагматичні особливості висловлювань з iнтерогативним значенням у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. фiлол. наук : 10.02.04 «Германські мови». К., 1998. 18 с.
15. Гедз С.Ф. Комуникативно-прагматичні особливості висловлювань з iнтерогативним значенням у сучасній англійській мові: Дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.04. КДЛУ. К., 1998. 159 с.
16. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты. Тамбов: ТГТУ, 2007. 288 с.
17. Гусаров Д.А. Прагматика перевода: культурологический аспект. Сопоставительный анализ на материале немецко-русских и англо-русских переводов: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. ВУМО. М., 2009. 138 с.
18. Есперсен О. Философия грамматики. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 408 с.
19. Журавлева Т.А. Конспект лекций по курсу «Основные проблемы теории и практики перевода». Донецк: Донецкий торговый дом «Донбасс», 1998. 87 с.
20. Сітко А.В., Журавльова О.М. Iнтерпретація англійських iнтерогативів під час перекладу українською мовою. *Вісник СумДУ*. Серія Філологія. 2007. № 1. С. 155 – 159.
21. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. М.: Наука, 1981. 286 с.
22. Казакова Т.А. Практические основы перевода. СПб: Союз, 2001. 320 с.
23. Каптіорова О.В. Змістовна еквівалентність перекладу англійських вигуків на українську мову (на матеріалі вигуку Wow). *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. Вип. 25. С. 25 – 27.

- 24.Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця: Нова Книга, 2003. 608 с.
- 25.Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
- 26.Комиссаров В.Н., Кораллова А.Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. М.: Высшая школа, 1990. 127 с.
- 27.Кондратенко Н.В. Питальні речення в українському поетичному мовленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Одеса, 2001. 16 с.
- 28.Коротченко Н.В. Функционально-прагматическое поле квесетива (на материале современного английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Ростов-на-Дону, 2007. 21 с.
- 29.Королькова И.А. Семантико-синтаксические свойства вопросительного предложения: (на: материале англ. языка). автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Моск. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. М., 1981. 14с.
- 30.Кузнецов Э.М. Роль прагматической установки в организации смыслового взаимодействия сверхфразовых единств. *Прагматические аспекты функционирования языка*. Барнаул: АГУ, 1983. С. 125-132.
- 31.Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. На матер. соврем. англ. яз. М.: Международные отношения, 1976. 208 с.
- 32.Лисенкова Н.Н. Псевдовопросительные высказывания в английской диалогической речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одес. гос. ун-т им. И.И.Мечникова. Одесса, 1989. 16 с.
- 33.Лысенко В.Л. Прагматика перевода: адекватность в художественном переводе как критерий оценки его качества. *Исследовано в России*. Краснодар: Изд-во Кубанского гос. ун.-та, 2009. С. 45 – 49.
- 34.Малюга Е.Н. Функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений: На основе сопоставления британского и американского деловых и художественных текстов [Монография]. М.: МАКС Пресс, 2001. 296 с.
- 35.Матюхина Ю.В. Фатический метадискурс. *Гендер: Язык, Культура, Коммуникация*: Сборник научных статей. М., 2003. С. 73 – 74.

- 36.Мовленнєвий етикет як феномен і виразник кожного народу. UTL: <http://www.ukrlit.vn.ua/article/1036.html>
- 37.Нешумаев И.В. Типология преобразования структуры предложения при переводе: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Переводоведение». М., 1991. 22 с.
- 38.Николаева Е.Ю. Просодические средства выражения вежливости в современном немецком языке: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. НГУ им. Д.А. Добролюбова. Н. Новгород, 2005. 196 с.
- 39.Нойберт А. Прагматические аспекты перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. М. : Международные отношения, 1978. С. 185 – 201.
- 40.Овчинников В.В. Корни дуба. *Новый мир*. М.,1979. №5. С. 230 – 231.
- 41.Олікова М.О. Теорія і практика перекладу: Навч. Посібник. Луцьк: Вежа, 2000. 170 с.
- 42.Остин Дж.Л. Слово как действие: Пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. Вып.17: Теория речевых актов. С. 22 – 130.
- 43.Панкова М.В. Еволюція лінгвістичних поглядів на питальні речення: семантичний і комунікативний аспекти. *Філологія. Мовознавство*. 2009. № 92. С. 102 – 106.
- 44.Паршин А.В. Теория и практика перевода. М.: Русский язык, 2000. 161 с.
- 45.Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. UTL: http://www.philology.kiev.ua/Lingur/art_64.htm.
- 46.Почепцов Г.Г., Иванова И.П., Бурлакова В.В. Предложение. М.: Высшая школа, 1981. С. 161—281.
- 47.Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения: автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». К., 1989. 47 с.
- 48.Почепцов О.Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». К., 1979. 24 с.

49. Рыцарева А.Э. Прагмалингвистический аспект интернациональной лексики (на материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Волг. гос. ун-т. Волгоград, 2002. 175 с.
50. Рыбакова М.В. Эмоциональность в системе коммуникативных типов предложения: (на материале английского языка): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. Московский гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. М., 1985. 16 с.
51. Саидова М.С. Коммуникативная функция вопросительного предложения в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Одесса, 1988. 16 с.
52. Сармакешева С.Г. Грамматические основы перевода с английского языка на русский. Ростов: Изд. Ростов. ун-та, 1968. 178 с.
53. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. М., 1986. Вып. 17. С. 170 – 194.
54. Сеницына А.Н. Метакоммуникативные единицы и их роль в организации и регуляции англоязычного диалогического общения: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». СПб., 2005. 19 с.
55. Сітко А.В. Особливості відтворення етикетних форм англомовних питальних речень. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*: Зб. наук. пр. Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К.: Логос, 2007. Вип. 11. С. 296 – 302.
56. Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Одеса, 2011. 19 с.
57. Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса. На материале английского языка. К.: Изд-во при Киевском гос. унив-те «Вища школа», 1985. 124 с.
58. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница: Нова Книга, 2009. 272 с.
59. Сухарева В. Английский этикет и язык общения. *Психология народов и наций*. UTL: <http://www.englishmax.ru/lib/articles/article17>.
60. Сучасна українська мова / За ред. А.П. Грищенка. К.: Вища школа, 1997. 493 с.

61. Толстой С.С. Как переводить с английского языка. М.: ИМО, 1960. 112 с.
62. Тюрина С.Ю. Дискурсивные маркеры вежливости в деловом общении. *Вестник ИГЭУ*. Иваново, 2008. Вып. 1. С. 1 – 4.
63. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. М.: Высшая школа, 1989. 159 с.
64. Формановская Н.И. Эмоции, чувства, интенции, экспрессия в языковом и речевом выражении. *Эмоции в языке и речи: Сборник научных статей*. М.: РГГУ, 2005. Вып. 3. С. 106 – 116.
65. Формановская Н.И., Шевцова С.В. Речевой этикет. М.: Высшая школа, 1990. 95 с.
66. Фурменкова Т.В. Средства реализации принципа вежливости в американском варианте современного английского языка (на примере речевых актов обращения, просьбы, приветствия): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». М., 2005. 25 с.
67. Чайка Л.В. Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». К., 1998. 18 с.
68. Чигридова Н.Ю. Речевое поведение коммуниканта в жанре деловых эпистолярный (на материале немецкого языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Ростов-на-Дону, 2000. 21 с.
69. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
70. Шабат С.Т. Речення питальної модальності в сучасній українській мові. *Мовознавство*. К., 2001. № 1. С. 53 – 58.
71. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988. 215 с.
72. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: Монография. Харьков: Константа, 1998. 168 с.

73. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge, 1987. 264 p.
74. Catford J.G. A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics. London: Oxford University Press, 1967. 103 p.
75. Grice H.P. Logic and Conversation. New York: Academic press, 1975. Vol. 3. P. 45.
76. Lakoff R. Language in Woman's Place. *Language in Society*. New York, 1973. No.2. P. 45 – 46.
77. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics. London: Longman, 1980. 133 p.
78. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 250 p.
79. Mey J.L. Pragmalinguistics. Theory and Practice. Hague: Mouton Publishers, 1979. 44 p.
80. Sadock J.M. Towards a Linguistic Theory of Speech Acts. New York etc.: Academic Press, 1974. 168 p.
81. Searle J. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.

II. Джерела матеріалу дослідження

82. Бронте А. Незнайомка з Вілдфел-Холу: Роман / Пер. Н. Тітко. К.: KM Publishing, 2009. 384 с.
83. Бронте Ш. Джейн Ейр: Роман / Пер. У. Григораш. К.: KM Publishing, 2009. 528 с.
84. Bronte A. The Tenant of Wildfell Hall. L.: Penguin Books, 1996. 258 p.
85. Bronte Ch. Jane Eyre. Oxford: Oxford University Press, 2000. 691 p.

III. Довідкова література

86. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1966. 608 с.
87. Англо-український словник [Уклад. Є.І. Гороть, Л.М. Коцюк, Л.К. Малімон] / За ред. Є.І. Гороть. Вінниця: Нова Книга, 2006. 1700 с.

88. Великий сучасний англо-український та українсько-англійський словник [Уклад. А.П. Загнітко]. Донецьк: БАО, 2006. 1008 с.
89. Зубков М.Г. Англо-український словник. Х.: Фоліо, 2003. 765 с.
90. Ковальова Т.В. Російсько-український і українсько-російський словник. Х.: Фоліо, 2006. 800 с.
91. Мюллер В.К. Большой англо-русский и русско-английский словарь. М.: Эксмо, 2009. 1008 с.
92. Мюллер В.К., Зубков М.Г. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник. Х.: Школа, 2009. 752 с.
93. Русско-английский и англо-русский словарь [Уклад. Л.П. Попова]. М.: Астрель, 2002. 1200 с.
94. Скляренко В.М. Великий англо-український словник. Х.: Фоліо, 2006. 790 с.
95. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 2000. 1540 p.
96. Procter P. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 1995. 1773 p.

IV. Інтернет-джерела

97. Беляева Е.И. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах. UTL: <http://english4u.dp.ua/modules.php?name=Articles&op=Open&id=649>.
98. Вагапова Л.Л. Прагматический аспект перевода. UTL: http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/pragm-aspect.shtml.
99. Коломієць Л. Тенденції розвитку поетичного перекладу. *Вісник Сумського державного університету*. Серія Філологічні науки. Том 2. Суми: Вид-во Сумського державного університету, 2006. UTL: <https://web.archive.org/web/20111228112024/http://novamova.org/blog/2010/12/p-kulish-romantic-translation/>
100. Кузнєцов В.Б. Засоби вираження мовленнєвого акту квесетива в англо-українському перекладі. UTL: <http://eprints.zu.edu.ua/2247/1/06kvbkarp.pdf>

101. Лексико-грамматическое поле вежливости в современном английском языке. UTL: http://revolution.allbest.ru/languages/00089031_0.html.
102. Рябинская Н.С. Речь как социальное действие: основные понятия дискурсивного анализа. UTL: <http://www.socjournal.ru/article/530>.
103. Сітко А.В. Особливості перекладу англомовних інтерогативних конструкцій. UTL: <http://eprints.zu.edu.ua/1715/1/38.pdf>
104. Стельмахович М.Г. Український мовленнєвий етикет. UTL: <http://osvita.ua/teacher/culture/1098>.
105. Шум О. В. Відтворення лексико-стилістичних домінант української художньої прози другої половини XX століття перекладачами-емігрантами. Київський національний університет. К., 2015. UTL: http://scc.knu.ua/upload/iblock/198/dis_Shum%20O.V..pdf

ДОДАТКИ

«Шкала ввічливості» англомовних питальних висловлювань

"Will you be so good as to tell me what you mean, Miss Wilson?" [1, с. 42]. – "Чи не будете так люб'язні розповісти мені, що ви маєте на увазі, міс Вілсон?" [2, с. 66].

"I was only going to ask if you had painted it yourself." [1, с. 26]. – "Я лише збирався запитати, чи ви її власноруч намалювали." [2, с. 41].

"Can you tell me whether it is actually true that Mr. Rochester has asked you to marry him?" [3, с. 402]. – "Будь ласка, скажіть мені, чи то правда, що містер Рочестер попросив вашої руки?" [4, с. 303].

"We shall like to know how is he?" [1, с. 65]. – "Ми хочемо знати, як його здоров'я." [2, с. 99].

"I wonder if she remembers them?" [3, с. 155]. – "Цікаво, чи вона їх інше пам'ятає?" [4, с. 114].

"This will be your luggage, I suppose?" [3, с. 143]. – "Це, мабуть, ваші речі?" [4, с. 105].

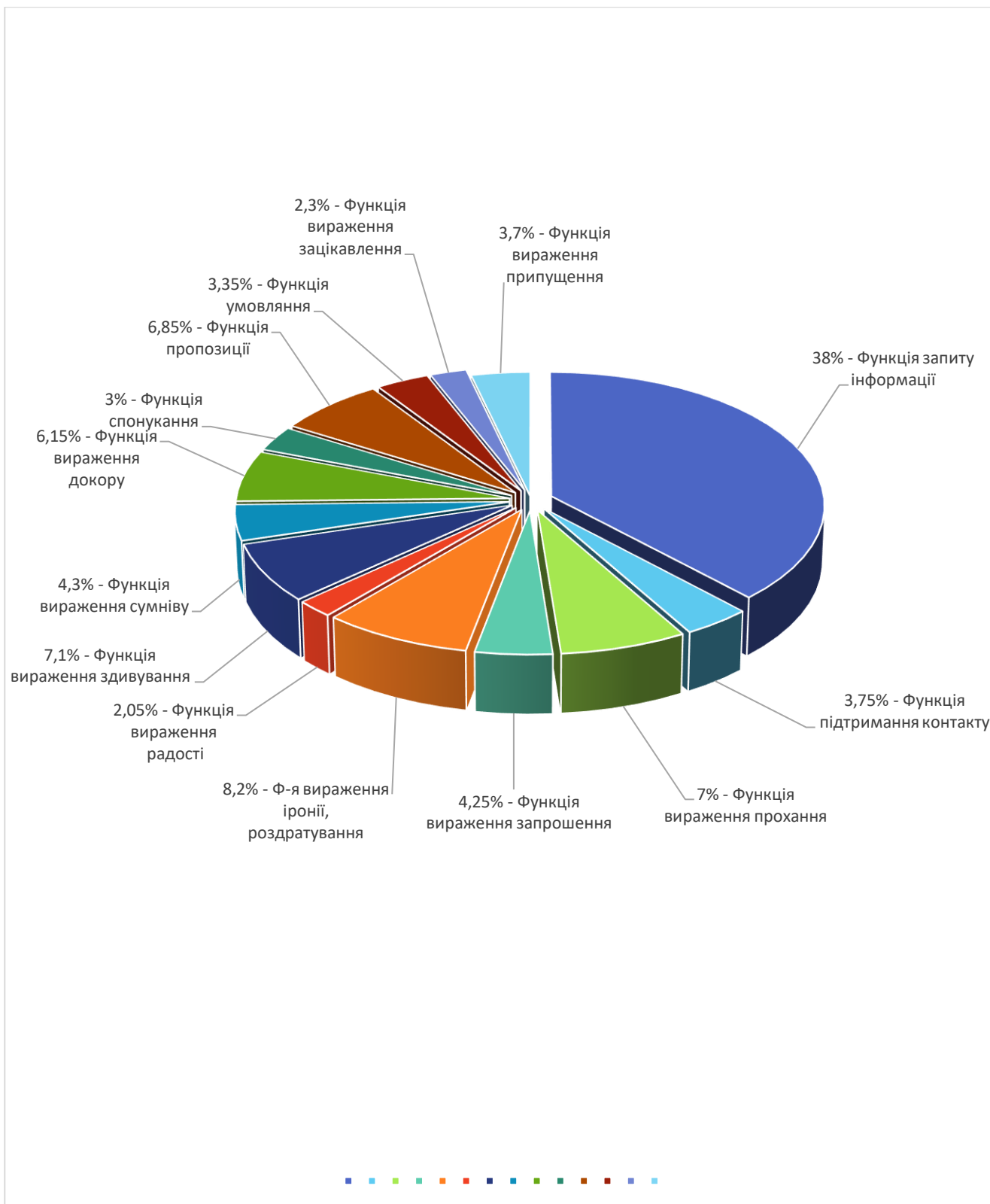
"True, but we shouldn't always have what we want: it spoils the best of us, doesn't it?" [1, с. 151]. – "Авжеж, та ми не повинні завжди мати те, що хочемо: це псує найкращих із нас, хіба не так?" [2, с. 234].

"Does she complain to you?" [1, с. 150]. – "Вона скаржиться вам на мене?" [2, с. 234].

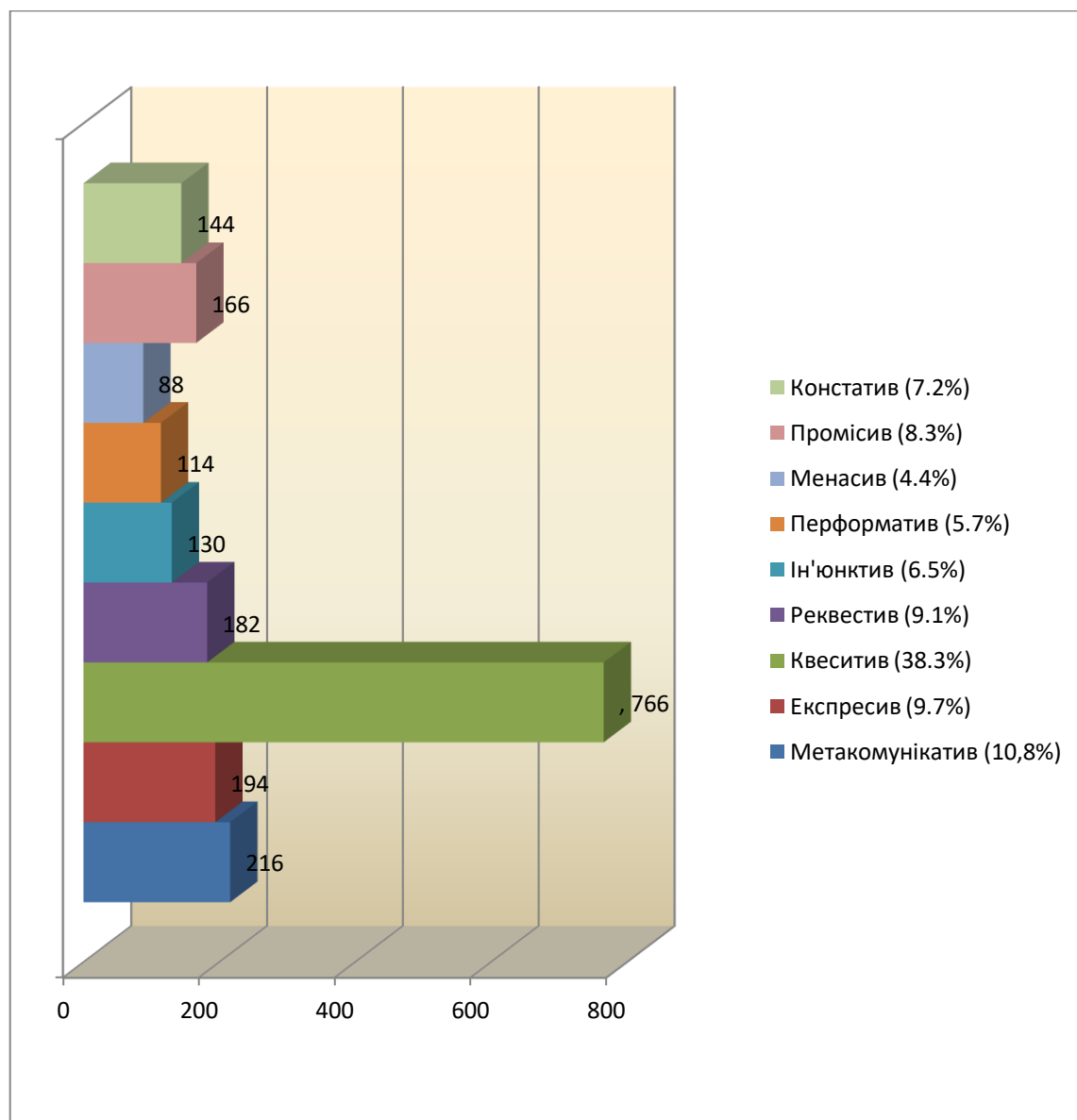
"Doesn't she know?" [3, с. 250]. – "А хіба вона не знає?" [4, с. 187].

"Tell me, did you mention this affair to my sister?" [1, с. 214]. – "Скажи мені, ти розповів про цей випадок моїй сестрі?" [2, с. 328].

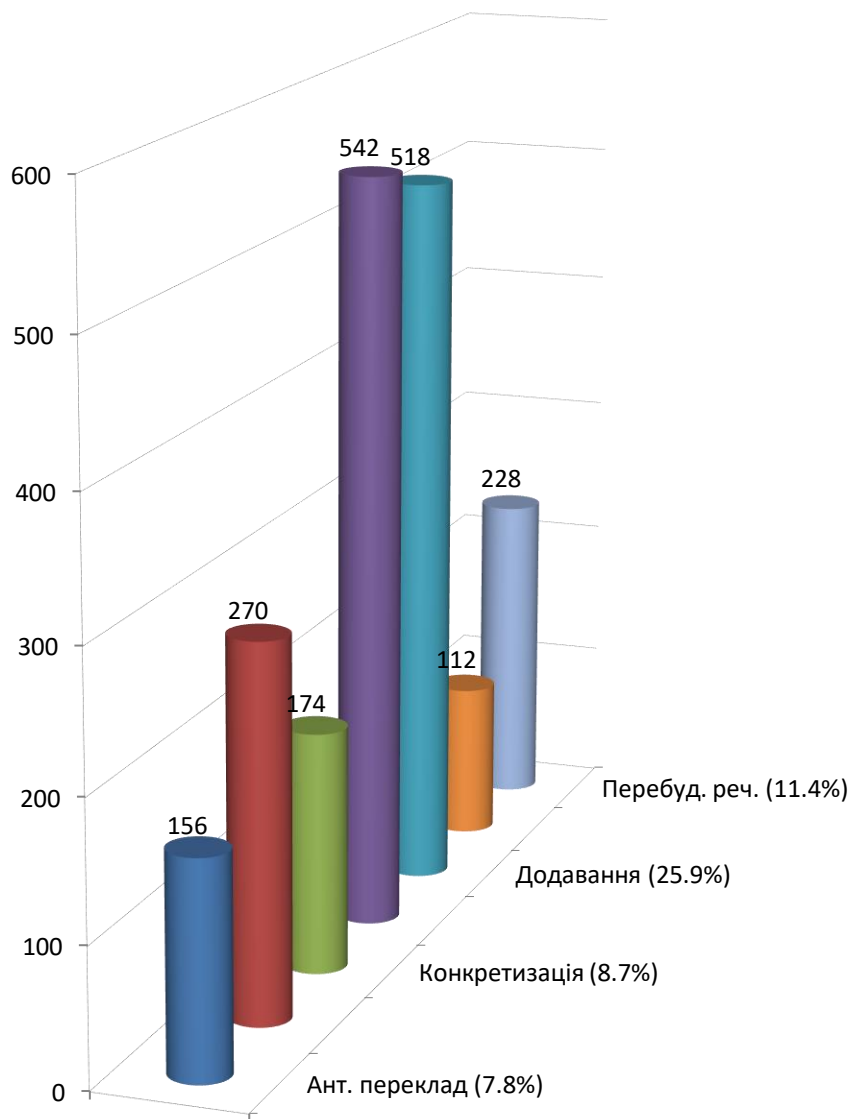
Вживання питальних висловлювань у первинних та вторинних функціях

Функціонування мовленнєвих актів у досліджуваних питальних висловлюваннях

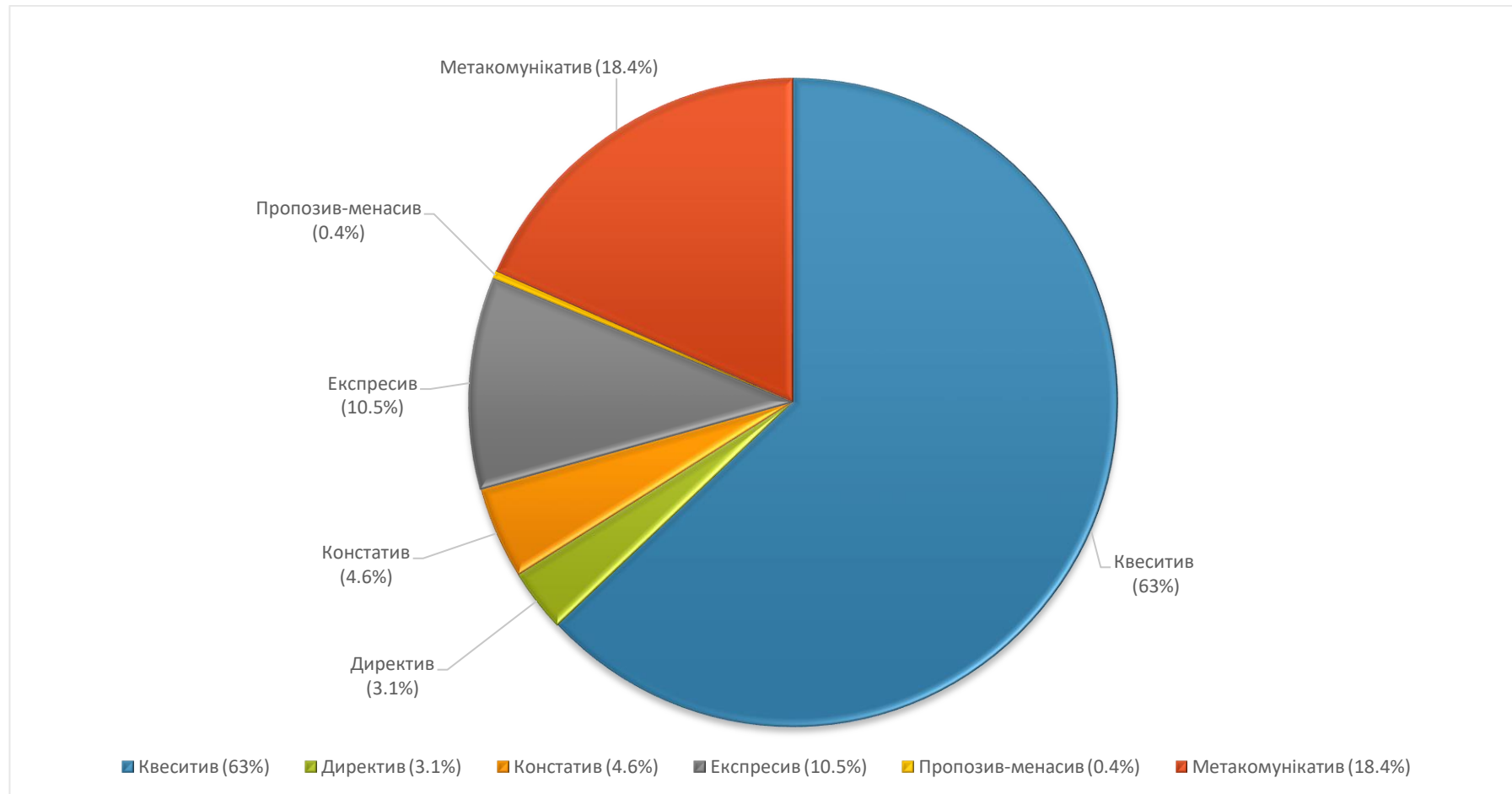
Способи відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням перекладацьких трансформацій

Способи відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням граматичних, лексико-граматичних та лексико-семантичних трансформацій

№	Вид трансформації	Приклад	Кількість прикладів	Масова частка
1	Членування речення	<i>“You never shall go: you have not consented, have you, Jane?”</i> [Bronte Ch. Jane Eyre 8, p. 633]. – « <i>Ти не поїдеш туди. Ти ж відмовилася. Правда, Джейн?</i> » [Пер. У. Григораш, с. 483].	28	11.4%
2	Заміна	<i>“Do <u>you</u> like him? Is <u>he</u> generally liked?”</i> [Bronte Ch. Jane Eyre, p. 159]. <i>“<u>Він</u> вам подобається? Взагалі <u>його</u> люблять?”</i> [Пер. У. Григораш, с. 117].	12	5.6%
3	Додавання	<i>“How do they know that I go there?”</i> [Bronte A. The Tenant of Wildfell Hall, p.52]. <i>“<u>До речі</u>, звідки вони знають, що я туди ходжу?”</i> [Н.Тітко, с.80].	51	25.9%
4	Вилучення	<i>“What the deuce is it to me whether Miss Eyre <u>be there or not?</u>”</i> [Bronte Ch. Jane Eyre, p. 183]. – <i>“А що мені до вашої міс Ейр?”</i> [Пер. У. Григораш, с. 135].	54	27.1%
5	Конкретизація	<i>“But could <u>anyone</u> be in love with me? – that’s the question.”</i> [Bronte A. The Tenant of Wildfell Hall, p. 105]. – <i>“Але хіба вийде за мене такого <u>якась дівчина?</u>”</i> [Пер. Н. Тітко, с. 163].	17	8.7%
6	Генералізація	<i>“Helen, you witch, do you know that you’ve <u>entailed</u> upon me the curses of all my friends?”</i> [Bronte A. The Tenant of Wildfell Hall, p. 99]. <i>“Гелено, чаклунко, ти знаєш, що <u>накликала</u> на мене обурення всіх моїх друзів?”</i> [Пер. Н. Тітко, с. 153].	25	13.5%
7	Антонімічний переклад	<i>“You never shall go: you have not consented, have you, Jane?”</i> [Bronte Ch. Jane Eyre, p. 633]. – <i>“Ти не поїдеш туди. <u>Ти ж відмовилася</u>. Правда, Джейн?”</i> [Пер. У. Григораш, с. 483].	15	7.8%
Усього			202	100%

Відтворення етикетних питальних висловлювань прямими мовленнєвими актами

Способи відтворення етикетних форм питальних висловлювань з використанням прагматичних трансформацій

№ п.п.	Тип пит. речення	Вид прагматичної трансформації	Приклад	К-ть прикл	%
1.	Загальне питання	Заміна непрямого МА іншим з такою ж ілокутивною силою	“Would you like to come in?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 48]. – “Чи не бажаєте зайти?” [Пер. Н. Тітко, с. 76].	36	15.1%
		Заміна непрямого МА іншим з іншою ілокутивною силою	“Would you take it away and leave me here alone?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 255]. – “І що ж, її ви заберете, а мене покинете тут саму?” [Пер. Н. Тітко, с.377].	23	10.6%
		Заміна прямого МА непрямым з іншою ілокутивною силою	“Is Mr. Huntingdon a good man?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 81]. – “Хіба містер Гантингтон хороший чоловік?” [Пер. Н. Тітко, с. 124].	12	7.6%
2.	Питально-заперечне питання	Заміна непрямого МА іншим з такою ж ілокутивною силою	“Forgive me, Helen! But may we not still meet as friends?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 209]. – “Пробачте мені, Гелено! Але хіба ми не можемо зустрічатись як друзі?” [Пер. Н. Тітко, с. 321].	17	8.9%
		Заміна непрямого МА іншим з іншою ілокутивною силою	“He hates cats, I dare say, as cordially as he does old maids – like all other gentlemen. Don't you, Mr. Markham?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 14]. – “Він ненавидить котів, причому так само щиро, як і старих дів. Чи не так, містере Маркгам?” [Пер. Н. Тітко, с. 20].	16	8.2%
		Заміна непрямого МА прямим з такою ж ілокутивною силою	“Isn't it a shame, Mrs. Huntingdon?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 152]. – “Ото вже сором, пані Гантингтон!” [Пер. Н. Тітко, с. 237].	11	5.6%
3.	Спеціальн е питання	Заміна непрямого МА іншим з такою ж ілокутивною силою	“Well, Mr. Markham, what is it?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 48]. – “Ну, містере Маркгам, у чому справа?” [Пер. Н. Тітко, с. 75].	24	12.1%
		Заміна непрямого МА іншим з іншою ілокутивною силою	“What in the world do you mean, Eliza?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 40]. – “І взагалі, що ви маєте на увазі, Елізо?” [Пер. Н. Тітко, с. 64].	13	6.7%
		Заміна непрямого МА прямим з такою ж ілокутивною силою	“How will he greet me, I wonder?” [The Tenant of Wildfell Hall, p. 84]. – “Як він привітається зі мною?” [Пер. Н. Тітко, с. 130].	7	3.8%
4.	Розділове питання	Заміна непрямого МА іншим з такою ж ілокутивною силою	“You are my little friend, are you not?” [Jane Eyre, p. 329]. – “Адже ви мій маленький друг, чи не так?” [Пер. У. Григораш, с. 247].	15	7.9%
		Заміна непрямого МА іншим з іншою ілокутивною силою	“I have surely not been dreaming, have I?” [Jane Eyre, p. 402]. – “І ви певні, що це не сон?” [Пер. У. Григораш, с. 303].	15	7.9%
		Заміна непрямого МА прямим з іншою ілокутивною силою	“You don't hesitate to take a place at my side, do you?” [Jane Eyre, p. 330]. – “Ви вагаєтеся, сидати біля мене чи ні?” [Пер. У. Григораш, с. 248].	11	5.6%
Усього				200	100%